

Det Anarkistiska Biblioteket

Gud och staten

Mikhail Bakunin

Mikhail Bakunin
Gud och staten
1871

Michel Bakounine: (Euvres, bd. III (red: James Guillaume), Paris 1908, s.18-131.

www.anarkistiskabiblioteket.se

1871

Gud och staten kom inte i tryck förrän år 1882, sex år efter Bakunins död. Det var nämligen först då som detta manus upptäcktes bland hans papper av två välkända anarkister, Carlo Cafiero och Elisée Reclus, som hade stått honom nära under hans sista år när hans frihetliga läror blomstrade som mest. Manuset slutar mitt i en mening, och som Cafiero och Reclus berättar i sitt förord trodde det att det var en del av ett brev eller en rapport och började leta efter det som fattades. Men deras ansträngningar var förgäves, och de publicerade den stympade texten som pamflett i Genève under titeln Dieu et l'état (Gud och staten). Under denna titel skulle verket bli berömt. De anade inte - och skulle aldrig få reda på - att manuset i själva verket var ett opublicerat avsnitt av Det knutpiskgermanska riket och den sociala revolutionen, ett ambitiöst verk som Bakunin hade arbetat på till och från mellan 1870 och 1872 men aldrig lyckats få färdigt.

Det knutpiskgermanska riket - namnet syftar på den oheliga alliansen mellan de ryska och tyska auktoritära systemen i syfte att krossa det sociala framåtskridandet - är en av Bakunins längsta och viktigaste litterära ansträngningar. Han kallade den själv sitt "testamente" och lade ned åtskillig energi på att författa den. Den sträcker sig på ett typiskt vittsvävande sätt över ett brett urval av ämnen från historia och politik till metafysik och religion. Del I, som skrevs mot bakgrund av det fransk-preussiska kriget, handlar huvudsakligen om fransmännens motstånd mot den tyska imperialismen och publicerades i pamflettform 1871. Det Cafiero och Reclus kallade "Gud och staten" var ett fragment ur den opublicerade och ofullbordade del II, som Bakunin själv hade givit titeln "Kommunismens doktrinära skolas historiska sofismer". Denna titel är inte bara otymplig, den har också mycket litet att göra med textens innehåll. Avsnittet "Gud och staten" skrevs, som vi vet genom Bakunins dagbok, i februari och mars 1871, alldeles före Pariskommunen, men flera av dess tankar - i synnerhet idén att regering och religion alltid har samarbetat för att förslava människorna - kan spåras till Bakunins då opublicerade uppsats Federalism, socialism och antiteologism (skriven 1867) och skulle dyka upp igen i hans polemik mot Giuseppe Mazzini efter kommunens fall i maj 1871.

Strax efter det att Gud och staten för första gången hade publicerats av Cafiero och Reclus blev denna bok den mest spridda av Bakunins skrifter, en ställning som den fortfarande åtnjuter. Den har översatts till många språk, bland annat engelska, tyska, nederländska, italienska, spanska, ryska, polska, tjeckiska, rumänska och jiddisch. Den första engelska översättningen, av den amerikanske anarkisten Benjamin Tucker, gavs ut i Boston 1883, knappt ett år efter den första franska upplagan. Tuckers version hade dock flera nackdelar. Det var inte bara det att Cafiero och Reclus hade ändrat Bakunins text på några ställen för att göra

Andra har, mycket bättre än jag skulle kunna göra, skrivit historien om denna skolas födelse och utveckling, denna skola som fick ett så avgörande och, skulle jag vilja säga, så olycksbringande inflytande på den borgerliga ungdomens politiska, intellektuella och moraliska uppfostran i Frankrike. Den härstammar från Benjamin Constant och fru de Staël, men dess sanne grundare var Royer-Collard; dess apostlar herrar Guizot, Cousin, Villemain och många andra; dess högt erkända målsättning: att försona revolutionen med reaktionen eller, för att använda sig av denna skolas språkbruk, att försona frihetens princip med auktoritetens, naturligtvis till den senares förmån.

Denna försoning innebar inom politiken att folkets frihet smusslades undan till förmån för den borgerliga dominansen, som representerades av den monarkiska och konstitutionella staten; inom filosofin att det fria förnuftet medvetet underkastades trons eviga principer. Här behöver vi endast ägna oss åt det sistnämnda.

Vi vet att denna filosofi huvudsakligen utarbetades av herr Cousin, den franska eklekticismens fader. För att tala ytligt och pedantiskt: renons på alla originella tankar, på alla egna idéer, men mycket stark i fråga om utnötta fraser, som han av misstag förväxlade med det sunda förnuftet, förberedde och fullbordade denne berömde filosof sakkunnigt en egen intetsägande metafysik för att användas av Frankrikes studerande ungdom, och sedan den blivit obligatorisk i alla statliga skolor och underordnats universitetet, har den dömt flera generationer i rad till matsmältningsbesvär i hjärnan.⁽¹⁷⁾

⁽¹⁷⁾ Här slutar häftet Gud och staten. De som redigerat detta häfte låter denna sista mening följas av orden: "Här avbryts manuskriptet." Nu vet vi att manus, som de har avbrutit godtyckligt mitt på en sida, inte har något avbrott, utan består av ytterligare 92 sidor. J.G.

sen blev det alltså nödvändigt för den att skaffa sig en officiell religion. Det var ingen lätt sak. Den kunde inte utan vidare på nytt ta på sig den romerska katolicismens ok. Mellan det franska borgerskapet och kyrkan i Rom fanns en avgrund av blod och hat, och hur praktisk och förnuftig man än hade blivit så lyckades man aldrig tygla en lidelse som hade utvecklats av historien. För övrigt skulle det franska borgarståndet ha väckt löje om det hade återvänt till kyrkan för att där delta i den gudomliga kultens fromma ceremonier, ett nödvändigt villkor för en förtjänstfull och uppriktig omvändelse. Visserligen var det flera som försökte, men deras hjältemod fick inget annat resultat än en ofruktbar skandal. Slutligen var ett återvändande till katolicismen omöjligt på grund av den olösliga motsättningen mellan Roms oföränderliga politik och utvecklingen av medelklassens ekonomiska och politiska intressen.

I detta sammanhang är protestantismen mycket bekvämare. Den är den borgerliga religionen framför alla andra. Den ger borgerskapet precis så mycket frihet det bör ha och har funnit ett sätt att försona de himmelska strävandena med den respekt som de jordiska intressena kräver. Vi kan också se att det framför allt är i de protestantiska länderna som handeln och industrin har utvecklats. Men det var omöjligt för Frankrikes borgerskap att bli protestanter. För att man skall övergå från en religion till en annan – i varje fall när man inte gör det av beräkning, som judarna i Ryssland och Polen gör ibland då de låter döpa sig en tre, fyra gånger för att varje gång få ny ekonomisk vedergällning – för att man skall byta religion krävs det att man har ett uns av religiös tro. Men i den franske borgarens uteslutande praktiskt sinnade hjärta finns det ingen plats för detta uns. Han hyser den djupaste likgiltighet för alla frågor utom för det första för dem som rör hans penningpung och för det andra för dem som rör hans sociala fåfånga. Han är lika likgiltig för protestantismen som för katolicismen. För övrigt skulle det franska borgerskapet inte ha kunnat ansluta sig till protestantismen utan att komma i motsättning till den katolska rutinen hos majoriteten av det franska folket, vilket skulle ha varit mycket oförsiktigt gjort av en klass som ville styra Frankrike.

Då återstod bara ett sätt: att återvända till sjuttonhundratalets humanitära och revolutionära religion. Men denna religion går alltför långt. Borgerskapet blev alltså, för att sanktionera den nya staten, den borgerliga staten som det just hade grundat, tvunget att skapa en ny religion som, utan alltför mycket löje eller alltför stora skandaler, kunde vara den religion som bekändes högt av hela borgarklassen.

På så sätt föddes den doktrinära skolans deism.

hans franska bättre och mer litterär, de hade också flyttat på flera avsnitt och här och där feltolkat Bakunins handstil, som var lika kaotisk som hans övriga personliga drag. När den första korrekta franska texten gavs ut 1908 följdes den av en ny engelskspråkig utgåva, som kom ut i London 1910. Det var i stort sett Tuckers översättning som hade reviderats för att stämma överens med det Bakunin faktiskt hade skrivit, det vill säga hans text utan Cafieros och Reclus ändringar. Ännu en utgåva kom på Emma Goldmans Mother Earth Press 1916 och är identisk med Londonversionen med undantag av några smärre skillnader i ordval och interpunktion.

Medan Gud och staten gavs ut första gången 1882 skulle det dröja ännu en generation innan den fullständiga texten till Det knutpiskgerska riket - del I och II jämte ytterligare två fragment och återstoden av en lång fotnot - kom i tryck. Den trycktes till slut i den franska utgåvan av Bakunins samlade verk i sex band (1895-1913), redigerad av den ledande anarkistiske historikern Max Nettlau (Band I) och av James Guillaume (Band II-VI), Bakunins trogne schweiziske lärjunge. Hela del II av Det knutpiskgerska riket upptar s. 9-177 i tredje bandet, av vilka s 18-131 innehåller den korrekta versionen av den text som Cafiero och Reclus hade publicerat under titeln Gud och staten. S. 9-17 är inledande anmärkningar utan någon större betydelse, medan återstoden (s. 132-177) är en fortsättning av ett angrepp från Bakunins sida mot den franske liberala filosofen Victor Cousin (1792-1867) som börjar på sista sidan i Gud och staten. Cousin hade grundat den "eklektiska skolan" och hade, som namnet anger, använt sig av en mångfald av teorier i vad Bakunin betraktade som ett missriktat försök att bevisa Guds existens och rättfärdiga statens existens.

Fortsättningen på Gud och staten består av tretton numrerade stycken, pepprade med kritiska stickreplikor och fotnoter, där Cousins doktriner sammanfattas och vederläggs. Trettonde stycket avbryts mitt i en mening, och någon avslutning har man aldrig hittat. Nära slutet finns dock början till en fotnot som också slutar mitt i en mening men vars fortsättning upptäcktes av Max Nettlau och publicerades (den omfattar cirka sextio sidor) i första bandet av Bakunins samlade verk. Tyvärr gav Nettlau fotnoten titeln "Gud och staten" och ökade därmed förvirringen ytterligare, för när senare författare talar om "Gud och staten" är det ibland svårt att veta om de syftar på Nettaus fotnot eller den berömda uppsatsen med samma namn.

Förutom fortsättningen av Gud och staten och fotnoten om Rousseau finns det ytterligare två avsnitt av Det knutpiskgerska riket som inte trycktes förän långt efter Bakunins död. Det första av detta är ett löst konstruerat "Tillägg" med den storslagna titeln "Filosofiska betraktelser över den gudomliga vålnaden,

över den verkliga världen och över människan". Det skrevs på hösten 1870 och är uppdelat i fem sektioner: Världssystem; Människan: intelligens, vilja; Djuriskhet, mänsklighet; Religion; Filosofi, vetenskap. Det andra, som kallas "En uppsats mot Marx", utformades i november och december 1872, strax efter Första Internationals kongress i Haag vid vilken kontroversen mellan Marx och Bakunin nådde en dramatisk klimax som slutade med att den senare uteslöts ur organisationen.

James Guillaume

Vilka har rätt, idealisterna eller materialisterna? Sedan man väl uppställt frågan på detta sätt är ingen tvekan möjlig. Utan minsta tvivel har idealisterna fel och endast materialisterna rätt. Ja, fakta föregår idéerna; ja, idealet är, som Proudhon har sagt, endast en blomma som har sin rot i tillvarons materiella villkor. Ja, mänsklighetens hela intellektuella och moraliska, politiska och sociala historia är en återspeglings av dess ekonomiska historia.

Den moderna, samvetsgranna och allvarligt syftande vetenskapens alla grenar förkunnar samfällt denna stora, grundläggande och avgörande sanning: ja, den sociala världen, den i egentlig bemärkelse mänskliga världen, med ett ord mänskligheten, är endast djuriskhetens sista och högsta utveckling - i varje fall för oss och på vår planet. Men då all utveckling med nödvändighet förutsätter en negation, nämligen negationen av utvecklingens bas eller utgångspunkt, så är mänskligheten samtidigt och väsentligen den återspeglade och progressiva negationen av det djuriska i människorna; och det är just denna negation, som är lika förnuftig som den är naturlig, och som är förnuftig just därför att den är naturlig, på samma gång historisk och logisk, lika ofrånkomlig som utvecklandet och förverkligandet av världens alla naturlagar - det är den som utgör och som skapar idealet, de intellektuella och moraliska övertygelsernas värld, idéerna.

Ja, våra första förfäder, våra adamar och evor, var om inte gorillor så i varje fall mycket nära släktingar till gorillan, allätare, intelligenta och vildsinta djur, i oändligt mycket högre grad än alla andra djurarter utrustade med de båda dyrbara förmågorna: förmågan att tänka samt förmågan och behovet att göra uppror.

rare, medan staten i sin tur hade blivit den reguljära institutionen för denna klass' uteslutande makt. Staten är våldet, och den äger för egen del framför allt våldets rätt, gevärets och bajonettens triumferande argument. Men människan är så märkligt funtad att dessa argument, hur våltaliga de än kan verka, inte tillfredsställer henne i längden. Om staten skall kunna tilltvinga sig någon respekt måste den absolut ha något slags moralisk sanktion. Dessutom måste denna sanktion vara så uppenbar och enkel att den kan övertyga massorna som, sedan de kuvats av statens våld, nu måste förmås att moraliskt erkänna dess rätt.

Det finns endast två sätt att övertyga massorna om det goda med en eller annan social institution. Det första, det enda verkliga men också det svåraste, därför att det förutsätter statens avskaffande - det vill säga avskaffandet av den politiskt organiserade utsugningen av majoriteten från en eller annan minoritets sida - skulle vara att direkt och fullständigt tillfredsställa massornas alla behov och alla mänskliga strävanden; vilket skulle vara lika med den fullständiga likvidationen av borgarklassens såväl politiska som ekonomiska tillvaro och, som jag just har sagt, att staten avskaffades. Detta sätt skulle utan tvivel vara välgörande för massorna, men olycksbringande för de borgerliga intressena. Alltså kom det inte på tal.

Låt oss då tala om det andra sättet, som är olycksbringande endast för folket och tvärtom värdefullt för de borgerliga privilegiernas hälsa. Detta andra medel kan endast vara religionen. Det är denna eviga hägring som förmår massorna att söka gudomliga skatter medan den dominerande klassen i mycket måttligare grad nöjer sig med att mellan sina egna medlemmar dela upp, för övrigt mycket ojämnt och under ständigt iakttagande av principen att åt den som mycket har skall ock mycket varda givet, jordens eländiga rikedomar och det mänskliga byte man rövat från folket, inklusive dess politiska och sociala frihet.

Det finns inte och kan inte finnas någon stat utan religion. Ta till exempel världens friaste stater, Amerikas Förenta Stater eller schweiziska förbundsrepubliken, och se vilken viktig roll den gudomliga försynen, denna alla staters högsta sanktion, spelar i alla officiella tal.

Men varje gång en statschef talar om Gud, vare sig det är Wilhelm I, den knutpiskgermanske kejsaren, eller Grant, den stora republikens president, så var säkra på att han gör sig beredd att åter klippa sin mänskliga fårahjort.

Då den franska borgarklassen, liberal, voltairiansk och av sitt temperament driven till en positivism, för att inte säga materialism, som är osedvanligt inskränkt och brutal, efter sin triumf år 1830 hade blivit den statsbärande klas-

försvagade nerver tålde inte längre en så stark näring. Voltaire, som samtidigt var en stark tänkare och deist, passade däremot alldeles utmärkt. Béranger och Paul-Louis Courier gav ett fullkomligt uttryck åt denna nya tendens. ”De goda människornas gud” och borgarkungens ideal, en kung som samtidigt var liberal och demokratisk, avtecknad mot den majestätiska och hädanefter beskedliga fonden av kejsardörets gigantiska segrar: sådan var vid denna tid det franska borgerskapets dagliga intellektuella näring.

Lamartine, som av en fåfängt löjlig avund drevs att försöka höja sig till den store engelske skalden Byrons poetiska höjder, hade just börjat skriva sina kyligt upphetsande hymner till adelsmännens guds och den legitima monarkins ära. Men hans sånger genljöd endast i de aristokratiska salongerna. Borgerskapet hörde dem inte. Béranger var dess skald och Paul-Louis Courier dess politiske skribent.

Julirevolutionen fick som följd att dess smak förädlades. Man vet att varje borgare i Frankrike inom sig bär den oförgångliga sinnebildens av adelsborgaren, som aldrig försummar att visa sig så snart han har förvärvat litet rikedom och makt. År 1830 hade det rika borgerskapet slutgiltigt avlöst den gamla adeln vid makten. Det tenderade naturligtvis att grunda en ny aristokrati: utan tvivel framför allt kapitalets aristokrati; men även intelligensens, det fina sättets och de utsökta känslornas aristokrati. Borgerskapet började känna sig religiöst.

Det var från borgerskapets sida inte bara fråga om ett simpelt efterapande av de aristokratiska sederna, det var samtidigt en nödvändig sak för dess ställning. Proletariatet hade gjort det en sista tjänst då det hade hjälpt det att än en gång störta adeln. Nu hade borgerskapet inte längre något behov av dess hjälp, ty man kände att man satt säkert i julitronens skugga, och förbundet med folket, som inte längre behövdes, började bli obekvämt för borgarna. De måste åter sätta folket på plats, vilket de naturligtvis inte kunde göra utan att provocera fram en stor indignation hos massorna. Det blev nödvändigt att tygla dem. Men i vems namn? Helt uppriktigt i de borgerliga intressenas namn? Det hade varit alltför cyniskt. Ju orättvisare och omänskligare ett intresse är desto mer behöver det sanktioneras; var skulle man då finna den sanktion som behövdes om inte i religionen, denna goda beskydderska av alla dem som mätats och denna så användbara trösterska för alla dem som hungrar? Och mer än någonsin kände den triumferande borgarklassen att religionen var absolut nödvändig för folket.

Sedan borgerskapet hade vunnit alla sina oförgångliga äretitlar i religiös, filosofisk och politisk opposition, i protest och revolution, hade det till slut blivit den dominerande klassen, och därigenom statens försvarare och beva-

Då dessa båda förmågor förenat sina progressiva verkningar i historien representerar de det egentliga ”momentet”⁽¹⁾, hävstången, den negativa kraften i den mänskliga djuriskhetens positiva utveckling och skapar följaktligen allt det som utgör mänskligheten bland människorna.

Bibeln, som är en mycket intressant och stundom mycket djup bok, om man betraktar den som en av de äldsta manifestationer som nått oss av den mänskliga visheten och fantasin, uttrycker denna sanning på ett mycket naivt sätt i sin myt om syndafallet. Sedan Jahve, som av alla de goda gudar som någon sin har dyrkats av människorna förvisso är den svartsjukaste, den fåfångaste, den grymmaste, den orättvisaste, den blodtörstigaste, den mest despotiske och den som är mest fientlig mot den mänskliga värdigheten och friheten, har skapat Adam och Eva av man vet inte vilken nyck, antagligen för att fördriva sin leda som måste ha varit fruktansvärd i hans evigt egoistiska ensamhet, eller för att skaffa sig nya slavar, ställer han frikostigt hela jorden, med alla dess frukter och alla dess djur, till deras förfogande och sätter endast upp en enda gräns för denna fullständiga njutning. Han förbjuder dem uttryckligen att röra vid frukterna på kunskapens träd. Han ville alltså att människan, berövad allt självmedvetande, skulle förbli ett evigt djur, ständigt på alla fyra inför den evige guden, hennes skapare och herre. Men då kommer Satan, den evige revoltören, den förste fritänkaren och världarnas befriare. Han får människan att skämmas över sin djuriska okunnighet och lydnad; han befriar henne och fäster på hennes panna frihetens och mänsklighetens insegel genom att driva henne att vara olydig och äta kunskapens frukt.

Vi vet vad som hände sedan. Den gode guden, vars framsynthet, som utgör en av de gudomliga förmågorna, likväl borde ha varnat honom för vad som skulle hända, får ett fruktansvärt och löjligt raseriutbrott: han förbannar Satan, människan och världen, som alla har skapats av honom själv, han straffar så att säga sig själv i sin egen skapelse, som små barn brukar göra när de blir rasande; och då han inte är nöjd med att enbart straffa våra förfäder i nuet förbannar han dem för alla kommande generationer, som är oskyldiga till det brott som deras förfäder har begått. Våra katolska och protestantiska teologer anser detta vara mycket djupt och mycket rättvist, just därför att det är monsterröst orättvist och absurd! Sedan, då han påminner sig att han inte bara är en hämndens och vredens gud utan även en kärlekens gud, efter att plågat tillvaron för några milliarder arma människor och dömt dem till ett evigt helvete,

⁽¹⁾ ”Momentet” är här en synonym för ”faktorn”, som i uttrycket ”det psykologiska momentet” (das psychologische Moment) James Guillaume [härefter J G].

hyser han förbarmande med de övriga och för att frälsa dem, för att försona sin eviga och gudomliga kärlek med sin eviga och gudomliga vrede som ständigt törstar efter offer och blod, sänder han till världen, som ett försoningsoffer, sin enfödde son för att han skall dödas av människorna. Detta kallas Återlösningens mysterium och är grundvalen för alla de kristna religionerna. Och om den gudomlige frälsaren åtminstone hade frälst den mänskliga världen! Men nej; i det paradiset som Kristus har utlovat vet man, eftersom det har uttryckligen tillkännagivits, att det endast kommer att finnas mycket få saliga. De övriga, den överväldigande majoriteten av de nuvarande och framtida generationerna, skall för alltid brinna i helvetet. Tills vidare överlåter den ständigt rättvis och ständigt gode guden, för att trösta oss, jorden att styras av en Napoleon III, av en Wilhelm I, av en Ferdinand av Österrike och av en alla ryssars Alexander.

Sådana är de absurda historier man berättar, sådana är de monstruösa doktriner man lär ut, i mitten på artonhundratalet, i alla folkskolor i Europa, på uttrycklig order från regeringarna. Man kallar detta att civilisera folken! Är det inte uppenbart att alla dessa regeringar är systematiska giftblandare, som egenlystigt fördummar massorna?

Jag har låtit mig föras långt bort från mitt ämne, utan tvivel på grund av den vrede som tar mig i besittning varje gång jag tänker på de ovärdiga och brottsliga medel som man använder sig av för att hålla nationerna i evigt slaveri för att så mycket bättre kunna plundra dem. Vad är de brott begångna av världens alla Tropmannare jämfört med detta brottsliga kränkande av mänsklighetens lagar som dagligen begås, i fullt dagsljus, överallt i den civiliserade världen av just dem som vågar kalla sig folkens beskyddare och fäder?

Jag skall återgå till myten om syndafallet.

Gud gav Satan rätt och erkände att djävulen inte hade lurat Adam och Eva då han lovade dem kunskap och frihet som ersättning för den olydnads-handling som han hade förmått dem att begå; ty så snart de hade ätit av den förbjudna frukten sade Gud till sig själv (enligt Bibeln):

”Se, mannen har blivit såsom en av oss, så att han förstår vad gott och ont är. Må han nu icke räcka ut sin hand och taga jämväl av livets träd och äta, och så leva evinnerligen.”

Låt oss nu bortse från den fabelaktiga sidan av denna myt och betrakta dess verkliga innebörd. Dess innebörd är mycket tydlig. Människan har frigjort sig, hon har skilt sig från djuren och inrättat sig som människa; hon har påbörjat sin historia och sin i ordets egentliga bemärkelse mänskliga utveckling genom en olydnads- och kunskapshandling, nämligen genom upproret och tänkandet.

Från och med renässansen och reformationen och fram till denna revolution hade borgerskapet, om inte i Tyskland så åtminstone i Italien, Frankrike, Schweiz, England och Holland varit historiens hjältar och representerade dess revolutionära genius. Ur dess sköte utgick till största delen fjortonhundratalets fritänkare, de båda följande århundradenas stora religiösa reformatorer och förra seklets (sjuttonhundratalets) förespråkare för den mänskliga frigörelsen, denna gång även i Tyskland. Det var endast borgerskapet, naturligtvis med stöd av sympatierna från och den mäktiga styrkan hos folket som litade på det, som gjorde revolution -89 och -93. Det var borgerskapet som avsatte kungahuset och kyrkan, som förkunnade folkens brödraskap och människans och medborgarens rättigheter. Detta är dess ärestitlar, och de är odödliga.

Sedan delades det upp. En avsevärd del som förvärvat nationella egendomar och blivit rik, och som denna gång inte stödde sig på städernas proletariat utan på större delen av Frankrikes bönder, som likaså hade blivit jordägare, eftersträfvade freden, den allmänna ordningens återupprättande och grundandet av en regelrätt och mäktig regering. Den mottog därför med bifallsrop den förste Bonapartes diktatur, och fast den fortfarande var voltairiansk såg den inte med oblidla ögon på hans konkordat med påven och på den officiella kyrkans återupprättande i Frankrike:

”Religionen är så nödvändig för folket!”

Det vill säga att denna del av borgerskapet sedan den blivit mätt började begripa att det var nödvändigt, om den skulle bevara sin ställning och sina förvärvade egendomar, att stilla folkets otillfredsställda hunger genom att lova den himmelsk manna. Det var då Chateaubriand började predika.⁽¹⁶⁾

Napoleon föll. Restaurationen återförde till Frankrike, jämte den legitima monarkin, kyrkans och den adliga aristokratins makt som återupprättades om inte i all sin tidigare kraft så åtminstone i en avsevärd del därav. Denna reaktion drev åter borgerskapet att göra revolution; och med den revolutionära andan vaknade hos borgerskapet även den starka andan på nytt. Det sköt Chateaubriand åt sidan och började åter läsa Voltaire. Det hann inte fram till Diderot; dess

⁽¹⁶⁾ Jag tror att det kan vara nyttigt att här påminna om en anekdot som för övrigt är mycket välkänd och helt autentisk, och som på ett mycket värdefullt sätt belyser både personligheten hos denne man som återupplivat den katolska tron och denna epoks religiösa allvar. Chateaubriand hade kommit till sin förläggare med ett verk som var riktat mot tron. Förläggaren anmärkte att ateismen hade blivit omodern, att den läsande allmänheten inte längre ville veta av den utan tvärtom krävde religiösa verk. Chateaubriand avlägsnade sig, men några månader senare kom han tillbaka med sin *Génie du Christianisme*. (Bakunins not.)

gång sentimentala och oförsonliga hyckleri, för dess forcerade lögn. Man kan betrakta honom som den moderna reaktionens sanne skapare. Skenbart är han sjuttonhundratalets mest demokratiska skribent, men inom sig bär han på statsmannens skoningslösa despoti. Han blev den doktrinära statens profet, och Robespierre, hans värdige och trogne lärjunge, försökte på samma sätt bli dess överstepräst. Sedan Jean-Jacques Rousseau hade hört Voltaire säga att om det inte fanns någon gud så måste man uppfinna en uppfann han det Högsta Väsendet, deisternas abstrakte och sterile gud. Och det var i det Högsta Väsendets namn, och i enlighet med den hycklade dygd som det Högsta Väsendet befallde, som Robespierre giljotinerade först hebertisterna och till slut revolutionens genius, Danton, med vars person han mördade republiken och sålunda förberedde den triumf som sedan blev nödvändig för Bonaparte I:s diktatur. Efter denna stora triumf sökte och fann den idealistiska reaktionen tjänare som var mindre fanatiska, mindre fruktansvärda, mätt med vårt århundrades borgerskaps betydligt förminskade mått. I Frankrike blev det Chateaubriand, Lamartine och - bör jag säga det? Nå, varför inte? Man bör säga allt som är sant - och så blev det själve Victor Hugo, dagens demokrat, republikan och kvasisocialist, och i deras kölvatten kom hela den melankoliska och sentimentala skaran av magra och bleka andar som under sina mästares ledning blev den moderna romantikens skola. I Tyskland blev det en Schlegel, en Tieck, en Novalis, en Werner, en Schelling och en hel del andra vilkas namn inte ens förtjänar att nämnas.

Den litteratur som skapades av denna skola blev gengångarnas och vålnadernas sannskyldiga rike. Den tålde inte dagsljuset. Halvdunklet var det enda element där den kunde leva. Den tålde inte ens längre den brutala kontakten med massorna; det var en litteratur för ömma, ömtåliga, förnäma själar som eftersträvade himmelriket, sitt fosterland, och som liksom mot sin vilja levde på jorden. Politiken och de dagsaktuella frågorna betraktade den med fasa och förakt; men då den någon gång råkade tala om politiska ämnen visade den sig tydligt reaktionär. Den tog ställning för kyrkan mot fritänkarnas fräckhet, för konungarna mot folken och för alla aristokratier mot gatornas simpla slödder. För övrigt dominerades denna skola, som jag just har sagt, av en nästan fullständig likgiltighet för de politiska frågorna. I de moln där den levde kunde man endast urskilja två verkliga punkter: den borgerliga materialismens snabba utveckling och de individuella fåfängligheternas otyglade frisläppande.

För att förstå denna litteratur måste man söka skälet för att den fanns till i den omvandling som skett i borgarklassens sköte efter 1793 års revolution.

Tre element eller om man så vill tre grundläggande principer utgör de väsentliga villkoren för all mänsklig utveckling, såväl kollektivt som individuellt, i historien: För det första den mänskliga djuriskheten, för det andra tänkandet och för det tredje upproret. Den första motsvaras egentligen av samhälls- och privatekonomin; den andra av kunskapen; den tredje av friheten.⁽²⁾

Idealister av alla skolor, aristokrater och borgare, teologer och metafysiker, politiker och moralister, munkar, filosofer eller poeter - inte att förglömma de liberala ekonomerna, som vi vet är ohämmade tillbedjare av idealet - tar ofta stark anstöt när man säger dem att människan, med all sin storslagna intelligens, med sina upphöjda idéer och sina oändliga strävanden, liksom allt annat som existerar i denna värld endast är materia, endast är en produkt av denna låga materia.

Vi skulle kunna svara dem att den materia som materialisterna talar om - en materia som av sig själv är evigt rörlig, aktiv och produktiv; en materia som är kemiskt eller organiskt bestämd och som manifesteras genom de mekaniska, fysiska, djuriska och intelligenta egenskaper eller krafter som med nödvändighet är förenad med den - att denna materia inte har någonting gemensamt med idealisterna låga materia. Den sistnämnda, en produkt av deras falska abstraktion, är verkligen en dum, livlös, orörlig varelse, oförmögen att frambringa någonting, ett caput mortuum, en simpel inbillning i motsättning till den vackra inbillning som de kallar Gud, den högsta varelsen i förhållande till vilken materien, deras materia, som av dem själva frantagits allt det som utgör dess verkliga natur, med nödvändighet representerar den högsta intigheten. De har berövat materien intelligensen, livet, alla de bestämmande egenskaperna, de aktiva sammanhangen eller krafterna, själva rörelsen, utan vilken materien inte ens skulle ha någon tyngd, och inte låtit den ha kvar något annat än ogenomträngligheten och den absoluta orörligheten i rummet; alla dessa naturliga krafter, egenskaper och manifestationer har de tillskrivit en inbillad varelse som skapats av deras abstrakta fantasi; sedan har de kastat om rollerna och kallat denna fantasiprodukt, denna vålnad, denne gud som är intigheten "Den högsta varelsen"; och som en nödvändig följd har de förklarat att den verkliga tillvaron, materien, världen, är intigheten. Därefter säger de oss på fullt allvar att denna materia är oförmögen att åstadkomma någonting, att den inte ens kan sätta sig i rörelse av egen kraft, och att den följaktligen måste ha skapats av deras gud.

⁽²⁾ Läsaren finner en fullständigare utveckling av dessa tre principer i det tillägg som finns i slutet av denna bok, under titeln Filosofiska betraktelser över den gudomliga vålnaden, över den verkliga världen och över människan. (Bakunins not.)

I det "Tillägg" som finns i slutet av denna bok har jag blottlagt de i sanning upprörande absurditeter till vilka man så ödesdigert förs av denna inbillning om en gud, vare sig det rör sig om en personlig skapare som ordnar världarna, om en opersonlig gud som betraktas som ett slags gudomlig ande som är utbredd i hela universum, där den sålunda utgör den eviga principen, eller om den oändliga och gudomliga idén, ständigt närvarande och aktiv i världen och ständigt manifesterad i summan av de materiella och ändliga varelserna. Här skall jag nöja mig med att framhålla en enda punkt.

Man fattar fullkomligt den gradvisa utvecklingen av den materiella världen liksom av det organiska djurlivet och av människans historiskt progressiva intelligens, både individuellt och socialt, i denna värld. Det är en fullkomligt naturlig rörelse från det enkla till det sammansatta, nedifrån och upp eller från det lägre till det högre; en rörelse som stämmer överens med alla våra dagliga erfarenheter och som följaktligen även stämmer överens med vår naturliga logik, med de egentliga lagarna för vårt tänkande som formas och utvecklas endast med hjälp av just dessa erfarenheter, och så att säga inte är något annat än hjärnans själsliga reproduktion eller återspeglade sammanfattning av dem.

Idealisternas system ger oss en rakt motsatt bild. Det är den absoluta omkastningen av alla mänskliga erfarenheter och av det universella och gemensamma sunda förnuft som är det främsta villkoret för all mänsklig uppfattning och som, då det bygger på den enkla och enhälligt erkända sanningen att två gånger två är fyra och därav bygger upp de mest upphöjda och invecklade vetenskapliga betraktelser, och för övrigt aldrig erkänner något som inte strängt bekräftas av erfarenheten eller av observation av föremål eller fakta, utgör den enda seriösa grundvalen för den mänskliga kunskapen.

I stället för att följa den naturliga vägen nedifrån och upp, från det lägre till det högre och från det relativt enkla till det mer invecklade; i stället för att klokt och förnuftigt följa den progressiva och verkliga vägen från den värld som kallas oorganisk till den organiska världen, till växtriket och sedan till djurriket, och vidare till det specifikt mänskliga; från den kemiska materien eller den kemiska varelsen till den levande materien eller den levande varelsen, och från den levande varelsen till den tänkande varelsen, följer de idealistiska tänkarna, besatta, förblindade och drivna av den gudomliga vålnad som de har ärvt från teologin, den rakt motsatta vägen. De går uppför och ned, från det högre till det lägre, från det sammansatta till det enkla. De börjar med Gud, antingen som person eller som gudomlig substans eller idé, och det första steg de tar är ett fruktansvärt fall från det eviga idealets sublimes höjder till den materiella världens dy; från den absoluta fullkomligheten till den absoluta ofullkomligheten;

ka motvilja väl hade brutits var det därför inte svårt att teoretiskt omvända dem till kristendomen.

Under tio sekler i rad kunde kristendomen, beväpnad med kyrkans och statens allmakt och utan någon som helst konkurrens från något som helst håll, fördärva, försämma och förfälska Europas tänkande. Det fanns inga konkurrenter därför att det utanför kyrkan inte fanns några tänkare över huvudet, eller ens några lärda människor. Det var endast kyrkan som tänkte, talade, skrev och undervisade. Om kätterier uppstod i dess sköte så angrep de alltid endast den grundläggande dogmens teologiska eller praktiska utvecklingar, inte denna dogm i sig själv. Tron på Gud, ren ande och världens skapare, och tron på den immateriella själen förblev orörd. Denna dubbla tro blev den idealiska grundvalen för Väst- och Östeuropas hela civilisation, och den trängde in i och inkarnerades i alla institutioner, i livets alla både offentliga och privata detaljer för alla klasser lika väl som för massorna.

Kan man sedan förvåna sig över att denna tro har bevarats till våra dagar och att den fortfarande utövar sitt katastrofala inflytande till och med på utvalda tänkare som Mazzini, Quinet, Michelet och så många andra? Vi har sett att det första angreppet riktades mot den av den fria tankens renässans på fjortonhundratalet, den renässans som frambringade hjältar och martyrer som Vanini, Giordano Bruno och Galilei och som, trots att den snart kvävdes av den religiösa reformationens larm, tumult och lidelser, utan att göra något väsen av sig fortsatte sitt osynliga arbete och som lämnade i arv åt fler ädla tänkare i varje ny generation detta den mänskliga frigörelsens verk genom att förstöra det absurda tills den slutligen, under andra hälften av sjuttonhundratalet, på nytt visade sig i full dager och djärvt höjde ateismens och materialismens fana.

Då kunde man tro att det mänskliga tänkandet äntligen en gång för alla skulle frigöra sig från alla gudomliga anfäktelser. Det var ett misstag. Den gudomliga lögnen som mänskligheten - för att endast tala om kristenheten - hade livnärt sig på i arton sekler måste än en gång visa sig starkare än den mänskliga sanningen. Då den inte längre kunde använda sig av männen i svart, kyrkans helgade korpar, de katolska och protestantiska prästerna som hade mist allt förtroende, använde den sig av lekmanpräster, lögnare och sofister i kort kaftan bland vilka huvudrollerna tillkom två ödesdigra män, den ene med förra seklets (sjuttonhundratalets) falskaste tänkande, den andre med dess mest despotiskt doktrinära vilja: Jean-Jacques Rousseau och Robespierre.

Den förstnämnde är den sanna förebilden för den moderna idealismens inskränkthet och skygga tarvlighet, för dess hänförelse utan något annat föremål än den egna personen, för dess kyliga entusiasm, för dess på samma

till deras hjärtan, inte till deras hjärnor; den vände sig till deras evighetssträvanden, till deras behov, till deras lidanden, till deras slaveri, inte till deras förnuft som ännu slumrade och för vilket de logiska motsägelserna, beviset på det absurda, följaktligen inte kunde finnas till. Den enda fråga som intresserade proletariatet var att det ville få veta när klockan skulle slå för den utlovade befrielsen, när Guds rike skulle komma. De teologiska dogmerna brydde de sig inte om eftersom de inte begrep något av dem. Det proletariat som hade omvänt till kristendomen utgjorde dess växande materiella makt, inte dess teoretiska tänkande.

Vad de kristna dogmerna beträffar så utvecklades de, som vi vet, i en rad teologiska och litterära arbeten och under kyrkomötena, i huvudsak av de omvända nyplatonikerna från Österlandet. Det grekiska tänkandet hade sjunkit så djupt att vi redan på trehundralet efter Kristus, vid tiden för det första kyrkomötet, finner idén om en personlig gud, ren ande, evig, absolut, världens skapare och högste herre, som fanns till utanför världen och att denna idé accepteras enhälligt av alla kyrkofäderna; och, som en logisk konsekvens av denna absoluta absurditet, den därefter naturliga och nödvändiga tron på okroppsligheten och odödligheten hos människosjälén som sitter fången i en dödlig kropp, som dock endast delvis är dödlig; ty även i denna kropp finns det en del som, medan den är kroppslig, är odödlig som själen och måste återuppträda som själen. Hur svårt måste det inte ha varit, till och med för kyrkofäderna, att föreställa sig en ren ande utanför varje kroppslig form!

Man bör lägga märke till att det utmärkande för alla teologiska, och även metafysiska, resonemang i allmänhet är att man försöker förklara en absurditet med en annan.

Det var verkligen tur för kristendomen att den träffade på slavernas värld. Den fick en lyckträff till: barbarernas invasion. Barbarerna var tappra gossar, fulla av naturlig kraft och framför allt drivna av ett stort livsbehov och av en stor livskapacitet; de var orubbliga stråtrövare som kunde ödelägga och sluka allt, precis som sina efterträdare, de nuvarande tyskarna; de var mycket mindre systematiska och pedantiska i sitt stråtröveri än dessa sistnämnda, mycket mindre moraliska, mycket mindre lärda; men å andra sidan var de mycket mer oberoende och mycket stoltare, mottagliga för vetenskap och inte oemottagliga för frihet, som det moderna Tysklands borgerskap. Men trots alla dessa storslagna egenskaper var de likväl inget annat än barbarer, vilket vill säga att de var lika likgiltiga som de antika slaverna, av vilka för övrigt många tillhörde deras ras, i fråga om teologins och metafysikens alla frågor. När deras praktis-

från tanken till varat, eller rättare sagt från det högsta väsendet till intigheten. När, hur och varför den gudomliga varelsen, evig, oändlig, absolut fullkomlig, förmodligen led på sig själv, bestämde sig för denna förtvivlade saltomortal, det är något som ingen idealist, vare sig han är teolog, metafysiker eller poet, någonsin själv har kunnat varken förstå eller förklara för de invigda. Alla religioner i det förflutna och i nuet och alla transcendentala filosofier rör sig om detta enda och orättfärdiga mysterium⁽³⁾. Heliga män, hänförliga lagstiftare, profeter och messiaspretendenter har häri sökt livet och endast funnit plågorna och döden. Som den gamla sfinxen har det slukat dem eftersom de inte kunnat förklara det. Stora filosofer, från Herakleitos och Platon till Descartes, Spinoza, Leibnitz,

Kant, Fichte, Schelling och Hegel, för att inte tala om de indiska filosoferna, har skrivit högviss med volymer och har skapat lika snillrika som upphöjda system, där de i förbigående har sagt många vackra och storslagna saker och yppat odödliga sanningar, men som har lämnat detta mysterium, det främsta målet för deras transcendentala undersökningar, lika outgrundligt som det var före dem. Men eftersom de gigantiska ansträngningarna hos de mest beundransvärda snillen som världen känner - och som under minst trettio sekler ständigt på nytt har tagit itu med detta Sisufusarbete - inte har lett till något annat resultat än att detta mysterium blivit än mer obegripligt, kan vi då hoppas att det i dag skall avslöjas för oss av de slentrianmässiga spekulationerna hos någon pedantisk anhängare av en metafysik som upplivats på konstlad väg, och detta i en tid då alla levande och allvarligt syftande tänkare har vänt sig bort från denna tvetydiga kunskap, som uppstått genom en kompromiss, som utan tvivel kan historiskt förklaras, mellan trons oförnuft och vetenskapens sunda förnuft?

Det är uppenbart att detta fruktansvärda mysterium är oförklarligt, det vill säga att det är absurt, ty det är endast det absurda som inte alls låter sig förklaras. Det är uppenbart att var och en som så behöver för sin lyckas skull, för sitt livs skull, bör avsäga sig sitt förnuft och, om han kan, återvända till den naiva, blindade och dumma tron för att med Tertullianus och alla allvarligt troende upprepa dessa ord som sammanfattar teologins själva kvintessens: Credo

⁽³⁾ Jag kallar det "orättfärdigt" därför att, som jag tror att jag har påvisat i det appendix jag redan har nämnt, detta mysterium har varit och fortfarande är en helig förevändning för alla de fasor som begåtts och begås i den mänskliga världen; och jag säger "detta enda" därför att alla andra teologiska och metafysiska absurditeter som fördummar människooanden endast är detta mysteriums nödvändiga konsekvenser. (Bakunins not.)

quia absurdum⁽⁴⁾. Då upphör all diskussion, och ingenting annat återstår än trons triumferande dumhet. Men då uppkommer genast en annan frågeställning: Hur kan det hos en intelligent och bildad människa uppstå ett behov av att tro på detta mysterium?

Ingenting kan vara naturligare än att tron på Gud, världens skapare, ordnare, domare, herre, förbannare, frälsare och välgörare har bevarats bland folket, och i synnerhet bland landsbygdens befolkning i mycket högre grad än hos städernas proletariat. Folket är tyvärr fortfarande mycket okunnigt; och det hålls kvar i sin okunnighet genom systematiska ansträngningar av alla regeringar, som anser, inte utan goda grunder, att detta är ett av de väsentligaste villkoren för deras egen makt. Nedtryckt av sitt dagliga arbete, och berövat fritid, intellektuellt umgänge, läsning, kort sagt alla de medel och en stor del av de stimulanser som utvecklar tänkandet hos människorna, accepterar folket oftast kritiklöst och i klump de religiösa traditioner som man omges av sedan sin tidigaste barndom under livets alla skiften, och då de med konstlade medel hålls vid liv av en hop officiella giftblandare av alla slag, präster och lekmän, förvandlas de till en slags psykisk och moralisk vana, som alltför ofta till och med är starkare än folkets naturliga sunda förnuft.

Det finns ännu ett skäl som förklarar och på sätt och vis berättigar folkets absurda trossatser. Detta skäl är den eländiga situation till vilken de finner sig vara ödesdigert dömda genom samhällets ekonomiska organisation i Europas mest civiliserade länder. Då folket såväl i intellektuellt och moraliskt som i materiellt avseende hänvisas till det absolut minsta som krävs för en mänsklig tillvaro, då det är instängt i sitt liv som en fånge i sitt fängelse, utan horisonter, utan någon utväg, till och med utan framtid om man får tro ekonomerna, så måste det äga borgarnas säreget inskränkta själ och stukade instinkt för att inte känna ett behov av att komma ut därifrån; men därtill finns endast tre medel, varav två fantastiska och det tredje verkligt. De båda första är krogen och kyrkan, kroppens respektive själens utsvävningar; det tredje är den sociala revolutionen. Därav drar jag slutsatsen att endast detta tredje medel, i varje fall mycket mer än all teoretisk propaganda från fritänkarna, kan förintä de sista spåren av den religiösa tron och de utsvävande vanorna hos folket, tro och vanor som är mer intimt förbundna med varandra än man tror; och att endast den sociala revolutionen kommer att ha krafter att samtidigt stänga alla krogar och alla kyrkor genom att ersätta denna kroppsliga och andliga skamlöshets

⁽⁴⁾ "Jag tror ty det är absurt", det vill säga: "Då det hela är absurt, och då det för mig inte kan bevisas av förnuftet, är det för mig som kristen tvunget att jag tror på det, i den kraft som tron äger." J.G.

I själva verket skulle det till ett mycket djupt missnöje med livet, en mycket stor hjärtats törst och en nästan absolut fattigdom i anden för att man skulle kunna acceptera den kristna absurditeten, som av alla religiösa absurditeter är den djärvaste och monstrosaste.

Den var inte bara ett förnekande av antikens alla politiska, sociala och religiösa institutioner; den var det absoluta kullkastandet av allt sunt förnuft, av allt mänskligt förstånd. Den varelse som verkligen fanns till, den verkliga världen, betraktades hädanefter som intet; produkten av människans abstrakta förmåga, den sista och yttersta abstraktionen i vilken denna förmåga, sedan den passerat alla existerande ting intill det allmännaste bestämmandet av den verkliga varelsen såsom idéerna om tid och rum, och inte längre har någonting att passera, vilar i betraktandet av sin absoluta tomhet och orörlighet (se "Tillägg"); denna abstraktion, detta caput mortuum⁽¹⁴⁾ som är absolut tomt och innehållslöst, den sanna intigheten, Gud, förkunnas vara den enda verkliga, eviga och allsmåktiga varelsen. Det verkliga alltet förklaras vara intet, och det absoluta intet förklaras vara allt. Skuggan blir till kropp och kroppen försvinner som en skugga.⁽¹⁵⁾

Det var en oerhörd djärvhet och absurditet, trons sanna stötesten, den troende dumhetens triumf över tanken för massornas del; och för somliga en trött, fördärvad, desillusionerad och äcklad andes triumferande ironi över det ärliga och allvarligt menade sökandet efter sanningen; behovet att bedövas och förlöas, ett behov man ofta finner hos blaserade själar: - Credo quia absurdum.

"Jag tror inte bara på det absurda; jag tror på det just därför att och framför allt därför att det är absurt." Det är på detta sätt som många framstående och upplysta människor i våra dagar tror på den animaliska magnetismen, på spiritismen, på bordsdans - min Gud, varför gå så långt? - det är därför man ännu tror på kristendomen, på idealismen, på Gud.

Det antika proletariatets tro, liksom senare de moderna massornas, var robestare, mindre förfinad och enklare. Den kristna propagandan hade vänt sig

Bakunin skrev på baksidan av en av dessa manussidor: "Religion. 2. Tout récent." Jag trycker inte här dessa sex sidor, som inte hör till detta verk. J.G.

⁽¹⁴⁾ Caputmortuum betyder ungefär "bottensats". J.G.

⁽¹⁵⁾ Jag vet mycket väl att man i de orientaliska teologierna och metafysikerna, och framför allt i de indiska, inklusive buddhismen, redan finner principen om den verkliga världens förintelse till förmån för det absoluta idealet eller den absoluta abstraktionen. Men här har den ännu inte den karaktär av frivilligt och genomtänkt förnekande som kännetecknar kristendomen; ty då dessa system tänktes ut hade den i ordets egentliga mening mänskliga världen, den mänskliga andens värld, den mänskliga viljans, kunskapens och frihetens värld ännu inte utvecklats så som den senare manifesterats i den grekisk-romerska civilisationen. (Bakunins not.)

pel romarnas erövring och mötet mellan judarnas gud och grekernas ideella gudomlighet. För att de historiska elementen skall befruktas, för att de skall kunna åstadkomma en rad nya historiska omvandlingar, knivs det en levande och spontan tro utan vilken de skulle förblivit på elementens nivå i flera sekler till utan att åstadkomma någonting. Detta faktum saknades inte för kristendomens del: det blev Jesu Kristi förkunnelse, lidande och död.

Vi vet nästan ingenting om denna stora och heliga personlighet; allt det som evangelierna säger oss är nämligen så motsägelsefullt och otroligt sago- likt att vi knappt kan hitta några verkliga och levande drag. Säkert är att han blev de fattigas förkunnare, de eländigas, de okunnigas, slavarnas och kvin- nornas vän och tröstare, och att han älskades mycket av dessa. Åt alla dem som var förtryckta, åt alla dem som led här nere - och de är oändligt många - utlovade han det eviga livet. Som man kunnat vänta blev han hängd av re- presentanterna för den officiella moralen och för den tidens allmänna ordning. Hans lärjungar, och hans lärjungars lärjungar, kunde breda ut sig tack vare ro- marnas erövring som hade rivit de nationella gränserna, och de spred i själva verket evangeliets förkunnelse till alla länder som antiken kände till. Överallt togs de emot med öppna armar av slaverna och kvinnorna, de två klasser som var mest förtryckta, som led mest och som naturligtvis också var okunnigast i den antika världen. Om de fick en del proselyter i den bildade och privilegiera- de världen så berodde det ännu till mycket stor del endast på kvinnornas infly- tande. Deras mest omfattande propaganda bedrevs nästan uteslutande bland folket, som var lika olyckligt som förslöat av slaveriet. Detta var proletariats första uppvaknande och första viktiga uppror.

Kristendomens stora ära, dess obestridda förtjänst och hela hemligheten med dess oerhörda och för övrigt helt berättigade triumf är att den vände sig till denna väldiga och lidande allmänhet som den antika världen, som utgjorde en intellektuell och politisk aristokrati som var inskränkt och våldsam, förne- kade de ringaste mänskliga egenskaper och de enklaste mänskliga rättigheter. Annars skulle den aldrig ha kunnat spridas. Den doktrin som Kristi apostlar lärde ut var, hur trösterik den än kunde synas för de olyckliga, alltför upprö- rande, alltför absurd ur det mänskliga förnufts synvinkel, för att de upplysta människorna skulle ha kunnat acceptera den. Med vilken triumf talar inte ock- så aposteln Paulus om trons stötesten och om triumfen för denna gudomliga dårskap som förkastades av seklets mäktiga och lärde män men som så mycket lidelsefullare togs emot av de enkla, de okunniga och de fattiga i anden!

på en gång illusoriska och brutala njutningar med mänsklighetens lika utsökta som verkliga njutningar då denna mänsklighet fulländats hos alla och envar.

Innan dess kommer folkets massa att tro, och om den inte har något skäl att tro så har den åtminstone rätt att göra det.

Det finns en kategori människor som, om de inte tror, i varje fall måste låt- sas tro. Denna kategori är mänsklighetens alla plågåre, förtryckare och exploa- törer. Präster, monarker, statsmän, militärer, offentliga och privata finansmän, alla slags ämbetsmän, poliser, gendarmer, fängvaktare och skarprättare, mo- nopolister, kapitalister, utpressare, företagare och godsägare, advokater, eko- nomer, politiker av alla schatteringar ned till den minste kryddhandlare, alla upprepar de med en röst dessa ord av Voltaire:

”Om Gud inte fanns till så hade man måst uppfinna honom.”

Ty ni förstår att det måste finnas en religion åt folket. Den är en säkerhets- ventil.

Det finns slutligen en lika talrik kategori av ärliga men svaga själar, som då de är alltför intelligenta för att ta de kristna dogmerna på allvar förkastar dem i detalj, men som varken har det mod, den styrka eller den beslutsamhet som krävs för att avvisa dem helt och hållet. De överger inför vår kritik religi- onens alla speciella absurditeter, de struntar i alla underverk, men de klamrar sig krampaktigt fast vid den största absurditeten, källan till alla de andra, vid det under som förklarar och rättfärdigar alla andra under, vid Guds existens. Deras gud är långt ifrån den kraftfulla och mäktiga varelse som är teologins brutalt positive gud. Han är en dimmig, genomskinlig och illusorisk varelse, så illusorisk att han, när man tror sig gripa honom, förvandlas till intighet; han är en hägring, ett irrbloss som varken skänker värme eller ljus. Och likväl håller de fast vid detta och tror att om han skulle försvinna så skulle allt försvinna med honom. De är tvehågsna, sjukliga själar, desorienterade i den nuvarande civilisationen. De hör varken till nuet eller till framtiden. De är bleka vålnader som för evigt hänger mellan himmel och jord, och de intar precis samma ställ- ning mellan den borgerliga politiken och proletariats socialism. De känner inget tvång varken att fullfölja sina tankar, att vilja något eller att bestämma sig, och de förslösar sin tid och sina krafter på att ständigt försöka försona det oförsonliga. I det offentliga livet kallas de ”borgerliga socialister”.

Någon diskussion med dem eller mot dem är inte möjlig. De är alltför sjuka.

Men det finns ett litet antal berömda människor som ingen vågar tala re- spektlöst om, och vilkas blomstrande hälsa, andliga spänstighet och kraft och

goda uppsåt ingen skulle drömma om att dra i tvivelsmål. Det räcker att jag nämner namnen Mazzini, Michelet, Quinet, John Stuart Mill⁽⁵⁾. De är givmilda och starka själar, godhjärtade, storsinta, stora skriftställare och, den förste av dem, en stor nations hjältemodige och revolutionäre uppväckare. De är alla idealismens apostlar och materialismens lidelsefulla föraktare och motståndare, och följaktligen också motståndare till socialismen, inom filosofin lika väl som inom politiken.

Det är alltså gentemot dem man måste diskutera denna fråga.

Låt oss genast konstatera att ingen av de berömda män jag just har nämnt, och heller ingen annan idealistisk tänkare av någon betydelse i våra dagar, egentligen har sysselsatt sig med denna frågas logiska sida. Ingen har försökt att filosofiskt lösa möjligheten med den gudomliga saltomortalen från andens eviga och rena regioner ned i den materiella världens dy. Har de inte vågat ta itu med denna olösliga motsägelse och förtvivlat beträffande möjligheten att lösa den, sedan historiens största snillen har misslyckats med detta, eller har de ansett att den redan är tillfredsställande löst? Det är deras hemlighet. Faktum är att de har åsidosatt det teoretiska bevisandet av en guds existens och att de endast har utvecklat dess praktiska orsaker och konsekvenser. De har talat om den som ett allmänt accepterat faktum, och då den därför inte kan bli föremål för något som helst tvivel inskränker man sig till att i stället för bevis konstatera just denna gudstros höga ålder och allmängiltighet.

Denna imponerande enstämmighet väger, enligt många berömda mäns och författares åsikt och, för att endast nämna de berömdaste bland dem, enligt den uppfattning som så värtaligt har framlagts av Joseph de Maistre och av den store italienske patrioten Giuseppe Mazzini, tyngre än vetenskapens alla bevis; och om ett litet antal konsekventa och till och med mycket inflytelserika, men isolerade, tänkares slutsatser står i strid med den, så mycket värre, säger de, för dessa tänkare och för deras logik, ty det allmänna samtycket, den samfälliga och urgamla anslutningen till en idé har i alla tider betraktats som det mest segerrika beviset för dess sanning. En känsla som delas av alla, en övertygelse som återfinns och lever kvar alltid och överallt, kan inte ta miste. Den måste ha sina rötter i ett behov som är absolut inneboende i själva den mänskliga

⁽⁵⁾ Herr Stuart Mill är kanske den ende vars uppriktiga idealism det kan vara tillåtet att dra i tvivelsmål; och detta av två anledningar: för det första därför att han är, om inte nödvändigtvis lärjunge till så dock en lidelsefull beundrare och anhängare av Auguste Comtes positivistiska filosofi, en filosofi som trots sina många förbehåll i själva verket är ateistisk; för det andra därför att herr Stuart Mill är engelsman, och att förklara sig vara ateist i England innebär ännu idag att ställa sig utanför samhället. (Bakunins not.)

För att på ruinerna av deras många altaren resa ett altare åt en enda högsta gud, världarnas herre, har man alltså varit tvungen att först förstöra den självständiga tillvaron av de olika nationer som bildade den hedniska eller antika världen. Det är detta som romarna gjorde på ett mycket brutalt sätt. Då dessa erövrade större delen av den värld antiken kände till skapade de på sätt och vis det första utkastet, som utan tvivel var helt negativt och grovhugget, till mänskligheten.

En gud som på detta sätt höjde sig över alla länders nationella olikheter, både materiella och sociala, som på sätt och vis var det direkta förnekandet av dem, måste med nödvändighet vara en immateriell och abstrakt varelse. Men tron på en sådan varelse är mycket svår och har inte kunnat födas med en enda gång. Så blev den också, som jag har påvisat i appendixet, under lång tid förberedd och utvecklad av den grekiska metafysiken, som allra först filosofiskt grundlade begreppet om den gudomliga idén, en ständigt skapande förebild som alltid återges av den synliga världen. Men den gudomlighet som tänktes ut och skapades av den grekiska filosofin var en operonlig gudomlighet, då ingen metafysik så länge den är konsekvent och seriös kan höja sig, eller rättare sagt sänka sig, till idén om en personlig gud. Man måste alltså få tag på en gud som samtidigt var ensam i sitt slag och mycket personlig. Man fann honom i Jahves, judarnas nationalgud, mycket brutala, mycket egoistiska och mycket grymma person. Men judarna hade, trots den exklusivt nationella anda som utmärker dem än i dag, redan långt före Kristi födelse i själva verket blivit världens mest internationella folk. Då de delvis bortfördes som fångar, men än mer drevs av den förkärlek för handel som är ett av de viktigaste dragen i deras nationalkaraktär, spred de sig i alla länder och förde överallt med sig kulten av sin Jahve, som de blev allt trognare ju mer han övergav dem.

I Alexandria stiftade denne judarnas fruktansvärde gud personlig bekantskap med Platons metafysiska gudomlighet, som redan blivit mycket fördärvad av kontakten med Österlandet och som senare fördärvades ännu mera av kontakten med honom. Trots sin nationella, svartsjuka och vildsinta exklusivitet kunde han inte i längden motstå behagen hos grekernas upphöjda och operonliga gudomlighet. Han äktade henne, och i detta äktenskap föddes de kristnas spiritualistiske - men inte andlige - gud. Man vet att nyplatonikerna i Alexandria blev de främsta skaparna av den kristna teologin.

Men teologin utgör ännu inte religionen, liksom de historiska elementen inte är nog för att skapa historia. Historiska element kallar jag de allmänna villkoren för en eller annan verklig utveckling; i detta sammanhang till exem-

det speciella föremålet för hans dårskap är så skall ni finna att den dunkla och fixa idé som ansätter honom för honom framstår som den naturligaste sak i världen och att tvärtom de naturliga och verkliga ting som strider mot denna idé för honom ser ut som en löjlig och förhatlig dårskap. Nåväl, religionen är en kollektiv dårskap, så mycket mäktigare som den är en traditionell dårskap och som dess ursprung förlorar sig i en ytterligt avlägsen forntid. I sin egen-skap av kollektiv dårskap har den trängt in i alla båda offentliga och privata detaljer av ett folks sociala tillvaro. Den har inkarnerats i samhället, den har så att säga blivit själen och det kollektiva tänkandet. Varje människa omges av den från födseln, hon insuper den med modersmjölken, absorberar den med allt hon hör, med allt hon ser. Hon har blivit så livnär och förgiftad av den, den har trängt in så i hela hennes varelse att hon senare, hur stark hennes naturliga tanke än är, måste göra oerhörda ansträngningar för att befria sig från den, och ändå lyckas det aldrig fullständigt. Våra moderna idealister är ett bevis på detta, och våra doktrinära materialister, de tyska kommunisterna, är ännu ett. De har inte kunnat frigöra sig från statens religion.

Sedan väl den övernaturliga världen, den gudomliga världen, har grund-lagts i folkens traditionella föreställningar har de olika religiösa systemens utveckling följt sin naturliga och logiska gång, som för övrigt alltid stämmer överens med den samtida och reella utvecklingen av de ekonomiska och politiska sammanhangen, av vilka den inom den religiösa fantasins värld i alla tidsåldrar varit en trogen återgivning och en gudomlig bekräftelse. Det är på detta sätt som den kollektiva och historiska dårskap som kallas religion har utvecklats från fetischismen över polyteismens alla stadier till den kristna monoteismen.

Det andra steget i de religiösa trossatsernas utveckling, och utan tvivel det svåraste steget efter etablerandet av en separat gudomlig värld, var just denna övergång från polyteism till monoteism, från hedningarnas religiösa materialism till de kristnas spiritualistiska tro. De hedniska gudarna var framför allt uteslutande nationella gudar och detta var förvisso deras viktigaste egenskap. Då de sedan var många bevarade de med nödvändighet en mer eller mindre materiell karaktär, eller det var rättare sagt på grund av att de var materiella som de var så många, då mångfalden är ett av den verkliga världens viktigaste attribut. De hedniska gudarna var ännu inte i egentlig mening förnekandet av de verkliga tingen; de var endast den fantastiska överdriften av dem.⁽¹³⁾

⁽¹³⁾ Här har i häftet Gud och staten infogats innehållet i sex manussidor som inte hör till manus för l'Empire knouto-germanique utan som ingått i ett annat manuskript ur vilket de ryckts loss.

naturen. Och eftersom man har konstaterat att alla folkslag förr och nu har trott och tror på Guds existens så är det uppenbart att de som är olyckliga nog att tvivla på den, oavsett vilken logik som har fört dem fram till detta tvivel, är abnorma undantag, är monster.

Sålunda skulle alltså en tros uråldrighet och allmänna omfattning gentemot all kunskap och all logik vara ett tillräckligt och ojävigt bevis för dess sanningshalt. Och varför?

Ända fram till Kopernikus' och Galileis århundrade hade alla trott att solen kretsade kring jorden. Misstog sig då inte alla? Finns det något äldre och allmännare än slaveriet? Det skulle i så fall vara kannibalismen. Från det ursprungliga historiska samhället och till våra dagar har det alltid och överallt förekommit exploatering av massornas tvångsarbete, av slavar, livegna eller lönearbetare, från någon dominerande minoritets sida; kyrkans och statens förtryck av folken. Måste man därav dra slutsatsen att denna exploatering och detta förtryck är absolut inneboende nödvändigheter för det mänskliga samhällets själva existens? Dessa exempel bevisar att argumenten från den gode gudens förespråkare inte bevisar någonting.

Ingenting är i själva verket lika allmänt spritt och lika urgammalt som det orättvisa och det absurda, och det är tvärtom sanningen och rättvisan som i det mänskliga samhällets utveckling är det som är minst allmänt spritt och det som är yngst; vilket även förklarar det ständiga historiska fenomenet med de oerhörda förföljelser vilka de som förkunnar dem först av alla har blivit utsatta för och fortfarande ständigt utsätts för av de officiella representanterna, som är legaliserade av och intressenter i "allmänt omfattade" och "urgamla" trossystem, och ofta också av just dessa folkmassor, som sedan de plågat dem ordentligt alltid slutar med att acceptera deras idéer och låta dem triumfera.

För oss, materialister och revolutionära socialister, finns det ingenting som förvånar eller skrämmar oss i detta historiska fenomen. Styrkta av vårt samvete, av vår kärlek till sanningen trots allt, av denna logiska lidelse som i sig själv ensam utgör en stark kraft och utanför vilken det inte finns något tänkande; styrkta av vår lidelse för rättvisan och av vår orubbliga tro på mänsklighetens triumf över alla teoretiska och praktiska djuriskheter; styrkta slutligen av det ömsesidiga förtroende och stöd som det lilla fåtal som delar vår övertygelse ger varandra underkastar vi oss för egen del alla konsekvenserna av detta historiska fenomen, i vilket vi ser manifesterandet av en social lag som är lika naturlig, lika nödvändig och lika oföränderlig som alla andra lagar som styr världen.

Denna lag är en logisk, oundviklig konsekvens av det mänskliga samhällets djuriska ursprung; nu, inför alla de vetenskapliga, fysiologiska, psykologiska och historiska bevis som anhopats i våra dagar, liksom inför tyskarnas exploatering av det erövrade Frankrike, som i dag belyser detta ursprung på ett så påtagligt sätt, är det inte längre möjligt att verkligen tvivla på att det existerar. Men från det ögonblick man accepterar detta människans djuriska ursprung förklaras allt. Historien framstår då för oss som det revolutionära förnekandet, än långsamt, apatiskt och slumrande, än lidelsefullt och mäktigt, av det förflutna. Den består just i det progressiva förnekandet av människans ursprungliga djuriskhet genom utvecklandet av hennes mänsklighet. Människan, ett vild-djur som är släkt med gorillan, har lämnat den djuriska instinkts djupa natt för att nå fram till andens ljus, och detta förklarar på ett helt naturligt sätt alla hennes omvägar i det förflutna och försonar oss delvis med hennes nutida misstag. Hon har lämnat det djuriska slaveriet, och via det gudomliga slaveriet, ett övergångsstadium mellan hennes djuriskhet och hennes mänsklighet, är hon i dag på väg att erövra och förverkliga sin mänskliga frihet. Därav följer att en tros eller en idéns höga ålder långt ifrån bevisar någonting till dess fördel, utan tvärtom är ägnad att göra oss misstänksamma. Ty bakom oss ligger vår djuriskhet och framför oss vår mänsklighet, och den mänskliga lågan, den enda som kan skänka oss värme och ljus, den enda som kan frigöra oss, skänka oss värdighet, frihet och lycka och förverkliga broderskapet oss emellan, finns aldrig vid historiens början utan alltid, i förhållande till den tid man lever i, vid dess slut. Låt oss alltså aldrig blicka tillbaka, låt oss alltid se framåt, ty framför oss finns vår sol och vår räddning; och om det är tillåtligt, om det rentav är nyttigt och nödvändigt att vi vänder oss om och studerar vårt förflutna så är det endast för att fastslå vad vi har varit och inte längre får vara, vad vi har trott och tänkt och inte längre får vare sig tro eller tänka, vad vi har gjort och aldrig mer får göra.

Detta om den höga åldern. Vad beträffar ett misstags allmänna omfattning så bevisar den bara en enda sak, nämligen att människonaturen är sig lik, om än inte fullständigt identisk, i alla tider och i alla klimat. Och eftersom man har konstaterat att alla folk, under alla sina livsperioder, har trott och fortfarande tror på Gud så bör vi därav helt enkelt dra slutsatsen att gudsidén, som vi själva har fött, är ett misstag som är historiskt nödvändigt under mänsklighetens utveckling och fråga oss varför och på vilket sätt den har uppkommit under historiens gång, varför den överväldigande majoriteten av människosläktet än i dag godtar den som sanning.

vänder sig av dem, utan att bli klart och tydligt medveten om att hon använder sig av dem. Under denna period då psyket fungerar utan att vara medvetet om sig självt, då intelligensen verkar naivt eller lättroget, skapar människan, besatt av omvärlden och driven av den inre sporre som kallas livet och livets mångfaldiga behov, ett antal inbillningar, föreställningar och idéer som med nödvändighet först är mycket ofullkomliga och stämmer mycket illa överens med verkligheten i de ting och fakta som de försöker uttrycka. Och då hon inte är medveten om sitt eget intelligenta handlande, då hon ännu inte vet att det är hon själv som har alstrat och som fortsätter att alstra dessa inbillningar, dessa föreställningar, dessa idéer, då hon själv är okunnig om deras helt subjektiva, det vill säga mänskliga, ursprung så betraktar hon dem helt naturligt och med nödvändighet som objektiva och verkliga väsen, helt oberoende av henne själv, väsen som existerar av sig själva och i sig själva.

Det är på så sätt som de primitiva folken, då de långsamt lämnat sin djuriska oskuld, har skapat sina gudar. Sedan de skapat dem, utan att ana att de själva var de enda skaparna, har de dyrkat dem; då de betraktade dem som verkliga varelser, oändligt överlägsna dem själva, tillskrev de dem allmakten och ansåg sig själva vara deras skapelser, deras slavar. Ju mer de mänskliga idéerna sedan utvecklades, desto mer idealiserades också gudarna, som jag redan har påpekat aldrig har varit något annat än den fantastiska, översinnliga och poetiska återstrålningen eller spegelbilden av dessa idéer. Efter att först ha varit grova fetischer blev de så småningom till rena andar som fanns till utanför den synliga världen, och till slut, efter en lång historisk utveckling, smälte de samman till en enda gudomlig varelse, en ren, evig, absolut ande, världarnas skapare och herre.

I all utveckling, vare sig den är äkta eller falsk, vare sig den är verklig eller inbillad, kollektiv eller individuell, är det alltid det första steget som kostar på, den första handlingen som är den svåraste. Sedan väl detta avgörande steg har tagits och denna första handling har fullbordats följer naturligtvis resten som en nödvändig konsekvens. Det som var svårt i den historiska utvecklingen av denna fruktansvärda religiösa dårskap som fortfarande ansätter oss och krossar oss, var alltså att över huvud taget ställa en gudomlig värld utanför den verkliga världen. Denna första dåraktiga handling, som var så naturlig ur fysiologisk synvinkel och följaktligen nödvändig i mänsklighetens historia, fullbordades inte i ett enda slag. Det behövdes jag vet inte hur många sekler för att denna tro skulle utvecklas och tränga in i människornas tankevanor. Men sedan den väl etablerats har den blivit allsmäktig, som med nödvändighet varje dårskap måste bli som bemäktigar sig människohjärnan. Ta en dåre: vad än

allmängiltiga erfarenheten kan inte endast tillämpas på de olika djurarterna; vi kan likaledes konstatera det hos människorna, vilkas intellektuella och moraliska kraft alltför uppenbart beror på den större eller mindre fulländningen hos deras organism som ras, som nation, som klass och som individer, för att det skall vara nödvändigt att ytterligare uppehålla sig vid detta faktum⁽¹²⁾.

Å andra sidan är det säkert att ingen människa någonsin har sett den rena anden, lösgjord från varje materiell form, med en separat tillvaro utan någon djurkropp. Men om ingen har sett den, hur har då människorna kunnat komma att tro på dess existens? Denna tros faktum är nämligen allmänt känd, och om den inte delas av alla som idealisterna påstår så är den åtminstone mycket spridd och därför förtjänar den mycket väl vår respektfyllda uppmärksamhet, ty en vida spridd tro, hur dum den än är, utövar ständigt ett alltför stort inflytande över människornas öden för att man skulle kunna tillåta sig att bortse från den eller göra den till en abstraktion.

Denna historiska tros faktum kan för övrigt förklaras mycket naturligt och förnuftigt. Det exempel vi får av barn och ungdomar, och till och med många människor som passerat myndig ålder, visar oss att människan länge kan använda sig av sina sinnesförmågor utan att göra klart för sig hur hon an-

⁽¹²⁾ Idealisterna, alla de som tror på människosjälens immateriella art och odödlighet, måste vara ytterligt besvärade över den olikhet som existerar mellan rasernas, folkens och individernas intelligens. Hur förklarar man denna olikhet med mindre än att man antar att de gudomliga bitarna fördelats ojämnt? Tyvärr finns det ett alltför stort antal människor som är fullkomligt dumma eller rentav idioter. Har de då fått som sin andel en bit som samtidigt är gudomlig och dum? För att slippa ut ur denna besvärliga knipa måste idealisterna med nödvändighet antaga att alla människosjälar är jämlika men att de fångelser i vilka de hålls inspärrade - människokropparna - är ojämliga på så sätt att en del bättre kan tjäna som organ för själens rena intellektualitet. Den ena själen skulle på så sätt ha mycket fina organ till sitt förfogande, den andra mycket grova. Men detta är distinktioner av ett slag som idealismen inte har någon rätt att använda sig av, som den inte kan använda sig av utan att själv förfalla till inkonsekvenser och till den grövsta materialism. Ty inför själens absolut immateriella art försvinner alla kroppsliga olikheter. Allt som är kroppsligt, materiellt, måste utan åtskillnad, i lika hög och absolut utsträckning verka oändligt grovt. Den avgrund som skiljer själen från kroppen, det absolut immateriella från det absolut materiella, är oändlig; följaktligen måste alla olikheter, som för övrigt är oförklarliga och logiskt omöjliga, som kan tänkas finnas på andra sidan avgrunden, i materien, för själen vara noll och intet och kan inte, får inte utöva något som helst inflytande på den. Det absolut immateriella kan med ett ord inte rymmas eller hållas fångat, än mindre pressas samman i någon som helst utsträckning, i det absolut materiella. Av alla grova inbillningar, som är materialistiska i den betydelse som idealisterna ger detta ord, det vill säga brutala, som har alstrats av människornas okunnighet och primitiva dumhet är inbillningen om en immateriell själ som sitter fången i en materiell kropp förvisso den grövsta och krassaste; och ingenting kan bättre bevisa vilken allmakt som de gamla fördomarna ännu utövar till och med över de bästa hjärnor, vilket verkligen är beklagligt, än att människor med hög intelligens fortfarande kan tala om detta. (Bakunins not.)

Så länge vi inte kan göra klart för oss på vilket sätt idén om en övernaturlig eller gudomlig värld har uppstått och på ett ödesdigert sätt har måst uppstå under det mänskliga medvetandets historiska utveckling må vi förgäves vara vetenskapligt övertygade om det absurda i denna idé. Vi kommer ändå aldrig att kunna förgöra den i majoritetens tro; ty vi kan aldrig angripa den i själva den mänskliga tillvarons djup, där den har fötts, och vi måste därför, dömda till en ofruktbar kamp utan resultat och utan slut, låta oss nöja med att bekämpa den endast på ytan, att endast bekämpa dess otaliga manifestationer. Under sådana omständigheter har det absurda knappt hunnit slås ned av det sunda förnuftets svärdsugg förrän det genast föds på nytt i en ny och inte mindre vanvettig form. Så länge roten till alla de absurditeter som plågar världen, tron på Gud, förblir oskadd, kommer den aldrig att upphöra att skjuta nya skott. Det är därför som spiritismen i våra dagar, i vissa kretsar inom den högsta societeten, har en benägenhet att inrätta sig i kristendomens ruiner.

Det är inte endast i massornas intresse, utan också för vår egen psykiska hälsas skull, som vi bör anstränga oss att begripa gudsidéns historiska ursprung, den följd av orsaker som har utvecklat och alstrat denna idé i människornas medvetande. Vi må förgäves kalla oss ateister och tro oss vara det. Så länge vi inte har förstått dessa orsaker, kommer vi alltid att låta oss mer eller mindre behärskas av skriken från detta allmänna medvetande, vars hemlighet vi inte har listat ut; och med tanke på den naturliga svagheten hos till och med den starkaste individ gentemot det allsmäktiga inflytandet från den sociala miljö som omger honom riskerar vi alltid att förr eller senare, på ett eller annat sätt, åter falla ned i den religiösa absurditetens avgrund. I vårt nuvarande samhälle har vi talrika exempel på dessa skamliga omvändelser.

Jag har nämnt den viktigaste praktiska orsaken till den makt som den religiösa tron än i dag har över massorna. Denna mystiska läggning tyder hos dem inte så mycket på en tankens förvillelse som på ett hjärtats djupa missnöje. Den är människans instinktiva och lidelsefulla protest mot en eländig tillvaros inskränkthet, faddhet, lidande och skam. Mot denna sjukdom har jag sagt att det endast finns en enda bot, nämligen den sociala revolutionen.

I appendixet har jag försökt blottlägga de orsaker som har lett fram till de religiösa hallucinationernas födelse och utveckling i det mänskliga medvetandet. Här vill jag bara behandla denna fråga om förekomsten av en gud, eller om världens och människans gudomliga ursprung, med hänsyn till dess moraliska och sociala nytta, och jag skall endast säga några ord om denna tros teoretiska orsaker för att bättre kunna förklara mina tankar.

Alla religioner, med sina gudar, halvgudar och profeter, med sina messiaspretendenter och helgon, har skapats av människornas lättrogna fantasi innan de ännu nått fram till den fulla utvecklingen och det fullständiga behärskaandet av sina intellektuella förmågor; följaktligen är det religiösa himmelriket endast en hägring där människan, hänförd av okunnighet och tro, ser sin egen avbild, men förstörd och uppochnedvänd, det vill säga gudomliggjord. Religionshistorien, det vill säga gudarnas födelse, storhet och förfall när de avlöst varandra inom den mänskliga tron, är alltså ingenting annat än utvecklingen av människornas kollektiva intelligens och medvetande. I den mån de under sin historiskt progressiva vandring antingen hos sig själva eller hos omvärlden avslöjade någon egenskap eller till och med någon stor brist så tillskrev de sina gudar den, sedan de hade överdrivit och förstört den något omåttligt, som barn brukar göra, genom en akt av sin religiösa fantasi. Tack vare denna blygsamhet och fromma givmildhet från de troende och lättrogna människornas sida har himmelriket berikats med jordens skördar, och som en nödvändig konsekvens har himlen blivit allt rikare och mänskligheten och jorden allt fattigare. Sedan gudomligheten väl installerats förklarades den helt naturligt vara alltings orsak, grund, skiljedomare och absolute frälsare; världen var inte längre någonting, gudomligheten var allt; och människan, gudomlighetens verkliga skapare, föll på knä inför den efter att sig ovetande ha frambringat den ur intet, dyrkade den och förklarade sig vara dess skapelse och slav.

Kristendomen är just så religionen framför andra, ty den blottar och manifesterar i sin helhet varje religiöst systems natur och innersta väsen, som är mänsklighetens utarmning, förslavande och förintelse till gudomlighetens förmån.

Då Gud är allt är den verkliga världen och människan intet. Då Gud är sanningen, rättvisan, godheten, skönheten, makten och livet är människan lögnen, orättvisan, ondskan, fulheten, maktlösheten och döden. Då Gud är herre är människan slav. Då hon inte förmår finna rättvisan, sanningen och det eviga livet av egen kraft kan hon endast komma dit med hjälp av en gudomlig uppenbarelse. Men säger man uppenbarelse så säger man också uppenbarare, messiaspretendenter, profeter, präster och lagstiftare som inspirerats av Gud själv; och sedan dessa väl blivit erkända som gudomlighetens representanter på jorden, som mänsklighetens heliga lärare, utvalda av Gud för att styra dem på frälsningens väg, så måste de med nödvändighet utöva en absolut makt. Alla människor är skyldiga dem en obegränsad och passiv lydnad; ty mot det gudomliga förnuftet har de endast det mänskliga förnuftet, och gentemot den gudomliga rättvisan har de endast den jordiska rättvisan att komma med. Då

livet vars teoretiska framställning, vars samvete den är. Den kan och bör upplukas och smältas av livet. Den idealistiska abstraktionen, Gud, är ett frätande gift som förstör och upplöser livet, som förfalskar och dödar det. Då idealisternas högmod inte alls är personligt, utan ett gudomligt högmod, är det oövervinnligt och oförsonligt. Det kan och måste dö, men det kommer aldrig att upphöra, och så länge det kan andas kommer det att försöka förslava världen under sin guds hül, på samma sätt som Preussens löjtnanter, dessa Tysklands praktiska idealister, skulle vilja se den krossas under sin kungs sporrförsedda stövel. Det är fråga om samma tro - och dess föremål är inte ens särskilt olika - och om samma resultat av tron: slaveriet.

Det är samtidigt den krassaste och brutalaste materialismens triumf. Det finns inget behov att påvisa detta för Tysklands del, ty man skulle i sanning behöva vara blind för att inte se det i dagens läge. Men jag tror att det i alla fall är nödvändigt att påvisa det i fråga om den gudomliga idealismen.

Människan är, i likhet med hela den övriga världen, en helt och hållet materiell varelse. Själens förmågan att tänka, att ta emot och fundera på de olika yttre och inre sinnesintrycken, att komma ihåg dem när de har upphört och återge dem genom fantasin, att jämföra dem och urskilja dem, att urskilja vad som förenar dem och att därigenom skapa allmänna eller abstrakta begrepp, och slutligen att forma idéerna genom att gruppera och kombinera begreppen på olika sätt - med ett ord intelligensen, den ende skaparen av hela vår idévärld, tillhör djurkroppen och i synnerhet hjärnans helt materiella organism.

Vi vet detta mycket säkert, av allmängiltiga erfarenheter som inget faktum någonsin har kunnat förneka och som vilken människa som helst kan verifiera varje ögonblick i sitt liv. Hos alla djur, utan att undanta de lägsta arterna, finner vi en viss grad av intelligens, och vi ser att den djuriska intelligensen i raden av arter utvecklas allt mer, att en arts organisation mer och mer närmar sig människans; men att den endast hos människan når den förmåga till abstraktion som utgör tänkandet i egentlig mening.

Den allmängiltiga erfarenheten⁽¹¹⁾, som alldeles avgjort är det enda ursprunget och källan till all vår kunskap visar oss alltså för det första att all intelligens alltid är förbunden med en djurkropp av ett eller annat slag, och för det andra att intensiteten och kraften hos denna djuriska funktion beror på hur fulländad den djuriska organisationen är. Detta andra resultat av den

⁽¹¹⁾ Man måste skilja noga mellan den allmängiltiga erfarenheten, på vilken all vetenskap grundar sig, och den allmängiltiga tron, på vilken idealisterna vill stödja sina trossatser; den förstnämnda är ett verkligt konstaterande av verkliga fakta; det andra är endast ett antagande av fakta som ingen har sett och som följaktligen står i motsättning till allas erfarenhet. (Bakunins not.)

Men så länge massorna inte har nått fram till denna utbildningsnivå, måste de då låta sig styras av dessa vetenskapsmän? Gud förbjude! Det skulle vara bättre för dem att reda sig utan vetenskapen än att låta sig styras av de lärde. De lärdes styre skulle få som första konsekvens att vetenskapen blir otillgänglig för folket. Det skulle med nödvändighet bli en aristokratisk regim eftersom vetenskapens nuvarande institutioner är aristokratiska. Intelligensens aristokrati! Ur praktisk synvinkel är denna aristokrati den oförsonligaste, och ur social synvinkel den mest övermodiga och kränkande. Sådan skulle den makt bli som konstituerades i vetenskapens namn. Denna regim skulle kunna förlama livet och rörelsen i samhället. De lärde är alltid inbiliska, alltid självtillräckliga. De skulle därför vilja lägga sig i allt, och livets alla källor skulle torka ut under deras abstrakta och lärda andedräkt.

Än en gång: det är livet, inte vetenskapen, som skapar liv, endast folkets eget spontana handlande kan skapa frihet för folket. Utan tvivel skulle det vara mycket lyckligt om vetenskapen från och med i dag kunde ge ljus åt folkets spontana marsch mot sin frigörelse. Men det är bättre att inte ha något ljus alls än att ha ett falskt ljus som njuggt tänts utifrån i det uppenbara syftet att vilseleda folket. Dessutom kommer folket inte att helt sakna ljus. Det är inte förgäves som ett folk har tillryggelagt en långt historiskt levnadslopp och betalat för sina misstag med sekler av fruktansvärda lidanden. Den praktiska sammanfattningen av dessa smärtsamma erfarenheter bildar ett slags traditionell vetenskap som under vissa omständigheter är väl så mycket värd som den teoretiska vetenskapen. Slutligen kommer en del av den studerande ungdomen, de av de studerande borgarna som tillräckligt starkt hatar borgerskapets lögn, hyckleri, orättvisa och feghet för att hos sig själva finna mod att vända det ryggen och är tillräckligt lidelsefulla för att utan förbehåll anamma proletariats rättvisa och mänskliga sak, som jag redan har sagt att bli folkets broderliga lärare; då de ger folket de kunskaper det ännu saknar gör de vetenskapsmännens styre fullkomligt överflödigt.

Om folket bör akta sig för de lärdes styre så bör det av än starkare skäl skydda sig mot de inspirerade idealisternas. Ju allvarigare dessa troende, dessa himmelrikets skalder är, desto farligare blir de. Den vetenskapliga abstraktionen har jag sagt är en förnuftig abstraktion, sann i grund och botten, nödvändig för

för vetenskapliga spekulationer än flertalet av sina samtida, mer odelat än de andra hänger sig åt odlandet av vetenskaperna och därmed gör mänskligheten stora tjänster, dock utan att öva någon annat socialt inflytande än det naturliga inflytande som en överlägsen intelligens aldrig undgår att utöva på sin omgivning, och utan någon annan ersättning än den stora njutning som varje utvaldande finner i tillfredsställelsen av en ädel lidelse. (Bakunins not.)

människorna är Guds slavar måste de också vara kyrkans och statens slavar, i den mån den sistnämnda har helgats av kyrkan. Det är detta som kristendomen av alla de religioner som finns och som funnits har begripit bättre än de andra, utan att undanta ens de gamla orientaliska religionerna, som för övrigt endast omfattat vissa bestämda och privilegierade folkslag medan kristendomen gör anspråk på att omfatta hela mänskligheten; och det är detta som den romerska katolicismen av alla de kristna sekterna ensam har förkunnat och förverkligat med sträng konsekvens. Det är därför kristendomen är den absoluta religionen, den sista religionen; och det är därför den apostoliska och romerska kyrkan är den enda konsekventa, legitima och gudomliga kyrkan.

Vad än metafysikerna och de religiösa idealisterna må säga, vare sig de är filosofer, politiker eller skalder, så innebär gudsidén det mänskliga förnufts och den mänskliga rättvisans abdikation. Den är det mest avgörande förnekandet av den mänskliga friheten och leder med nödvändighet till människornas förslavande, både i teorin och i praktiken.

Om vi därför inte önskar människornas förslavande och förnedring, så som jesuiterna, så som de protestantiska läsarna, pietisterna eller metodisterna vill ha det, så kan vi inte och får vi inte göra den minsta eftergift vare sig åt teologins eller åt metafysikens gud. Ty i detta mystiska alfabet måste den som börjar med att säga A oundgängligen sluta med att säga Ö, och den som vill dyrka Gud bör, utan att göra sig några barnsliga illusioner, tappert avstå från sin frihet och från sin mänsklighet.

Om Gud finns till är människan slav; nu kan och bör människan vara fri. Alltså finns inte Gud.

Jag utmanar vem det vara månne att lämna denna cirkel; nu får man själv välja.

Finns det något behov att erinra sig hur mycket och på vilket sätt religionerna fördummar och fördärvar folken? De tar död på deras förnuft, detta det viktigaste verktyget för den mänskliga frigörelsen, och gör dem sinnesslöa, vilket är ett nödvändigt villkor för deras slaveri. De skändar det mänskliga arbetet och gör det till ett tecken på och en källa till trälldom. De tar död på den mänskliga rättvisans begrepp och känsla, då de ständigt låter vågskålen väga över till förmån för de triumferande skälarna, privilegierade föremål för den gudomliga nåden. De tar död på den mänskliga stoltheten och värdigheten då de endast beskyddar dem som kryper och förödmjukar sig. De förkväver i folkens hjärtan all känsla för mänskligt broderskap och fyller dem med gudomlig grymhet.

Alla religioner är grymma, alla är grundade på blodet; ty alla vilar de i huvudsak på offrets idé, det vill säga på mänsklighetens eviga offrande åt gudomlighetens omätliga hämndlystnad. I detta blodiga mysterium är människan alltid offret, och prästen, som även han är människa, men en människa som privilegierats av nåden, är den gudomliga skarprättaren. Detta förklarar för oss varför alla religioners präster, till och med de bästa, de mänskligaste, de mildaste, nästan alltid i djupet av sitt hjärta - och om inte i sitt hjärta så i sin inbillning, i sitt tänkande (och man vet vilket oerhört inflytande dessa båda utövar på människornas hjärtan) - varför det i varje prästs känslor finns, säger jag, någonting grymt och blodtörstigt.

Allt detta vet våra berömda samtida idealister bättre än någon annan. De är lärda män som kan sin historia utantill; och eftersom de samtidigt är levande människor, stora själar som genomsyras av en djup och uppriktig kärlek till mänsklighetens väl, så har de fördömt och brännmärkt alla dessa religionens missgärningar och brott med en våltalighet som saknar motstycke. De avsvär sig indignerat all solidaritet med de vedertagna religionernas gud och med dennes forna och nuvarande representanter på jorden.

Den gud de dyrkar eller tror sig dyrka skiljer sig starkt från historiens verkliga gudar så till vida som han inte alls är en uppenbarad gud. Han är inte bestämd på något som helst sätt, varken teologiskt eller ens metafysiskt. Han är inte Robespierres eller Jean-Jacques Rousseaus högsta väsen, inte heller Spinozas panteistiske gud, inte ens Hegels på samma gång immanente och transcendente och mycket tvetydige gud. De aktar sig noga för att ge honom något som helst slags bestämd form, då de mycket väl begriper att varje bestämning skulle få honom att underkastas kritikens upplösande verksamhet. De säger inte om denne gud är personlig eller opersonlig, om han har skapat världen eller inte; de talar inte ens om hans gudomliga försyn. Allt detta skulle kunna kompromettera honom. De nöjer sig med att säga "Gud" och ingenting mer. Men vad är då deras gud? Han är inte ens en idé, han är bara en längtan.

"Gud" är det sammanfattande namnet på allt som de tycker är stort, gott, vackert, ädelt, mänskligt. Men varför säger de då inte "Människan"? Åhå! Det förhåller sig nämligen så att kung Wilhelm av Preussen och Napoleon III och alla deras gelikar också är människor; och detta gör dem mycket förlägna. Den verkliga mänskligheten skänker oss en samling av allt det upphöjdaste och vackraste och av allt det tarvligaste och monstrosaste i världen. Hur skall man klara sig ur den knipan? Jo, man kallar det ena gudomligt och det andra djuriskt och framställer det gudomliga och det djuriska som de båda poler mellan vilka

Än en gång: vetenskapens enda uppgift är att lysa upp vägen. Men det är endast livet, befriat från alla maktpolitiska och doktrinära band och överlämnat åt sitt spontana handlandes fullhet, som kan skapa.

Hur skall man lösa denna motsägelse?

Å ena sidan är vetenskapen outhärlig för samhällets förnuftiga organisation; å andra sidan får den inte blanda sig i samhällets verkliga eller praktiska organisation, då den är oförmögen att intressera sig för det som är verkligt och levande.

Denna motsägelse kan endast lösas på ett enda sätt: genom att man avvecklar vetenskapen som en moralisk varelse som finns till utanför allas samhällsliv och som sådan representeras av en kår av legaliserade lärde och genom att man sprider den bland folkmassorna. Då vetenskapen hädanefter får representera samhällets kollektiva medvetande måste den verkligen bli allas egendom. Därmed kommer den, utan att mista något av sin allmängiltiga karaktär som den aldrig kan lämna utan att upphöra att vara vetenskap, och samtidigt som den fortsätter att ägna sig uteslutande åt individernas och tingen allmänna villkor och allmänna sammanhang, i själva verket att smälta samman med alla de mänskliga individernas omedelbara och verkliga liv. Det kommer att bli en rörelse liknande den som i början av den religiösa reformationen lät säga till protestanterna att det inte längre behövdes några präster, att varje människa hädanefter skulle vara sin egen präst, att varje människa, tack vare vår herre Jesu Kristi osynliga och enda ingripande, äntligen lyckats svälja sin gode gud. Men här rör det sig varken om vår herre Jesus Kristus eller om den gode guden, inte heller om den politiska friheten, eller om den juridiska rätten, då allt detta är saker som uppenbarats antingen teologiskt eller metafysiskt, och då vi vet att allt detta är lika omöjligt att smälta. De vetenskapliga abstraktionernas värld har inte alls blivit uppenbarad; den är inneboende i den verkliga världen, av vilken den inte är något annat än en allmän eller abstrakt återgivning. Så länge den bildar ett avskilt område, speciellt representerat av de lärdes yrkeskår, så hotar denna idealvärld att i förhållande till den verkliga världen intaga den gode gudens plats och att reservera prästtjänsterna åt sina legaliserade representanter. Det är därför man med hjälp av en allmän utbildning, lika för alla, måste upplösa vetenskapens separata samhällsorganisation, så att massorna upphör att vara får som vallas och klipps av privilegierade herdar och hädanefter kan ta sina historiska öden i sina egna händer.⁽¹⁰⁾

⁽¹⁰⁾ Då vetenskapen blir allas arvedel viger den sig på sätt och vis vid vars och ens omedelbara och verkliga liv. Den vinner i fråga om nyttighet och behag vad den mister i fråga om högmod, ärelystnad och doktrinärt pedanteri. Detta hindrar dock utan tvivel inte att genier, bättre lämpade

offra de levande människorna, som den är okunnig om, för sina abstraktioner som är det enda föremålet för dess legitima omtanke.

Den verkliga historievetenskapen finns till exempel ännu inte, och det är nätt och jämnt man i dag börjar skymta denna vetenskaps oerhört komplicerade villkor. Men antag att den äntligen blivit förverkligad: vad skulle den kunna ge oss? Den skulle återge en genomtänkt och trogen bild av de allmänna villkorens naturliga utveckling, både materiellt och ideellt, både ekonomiskt, politiskt och socialt, religiöst, filosofiskt, estetiskt och vetenskapligt, hos de samhällen som har haft en historia. Men denna allomfattande bild av den mänskliga civilisationen skulle aldrig, hur detaljerad den än vore, kunna innehålla något annat än allmänna och följaktligen abstrakta värderingar, i den mening att de miljarder mänskliga individer som bildat denna historias levande och lidande materia, på samma gång triumferande och dystert - triumferande med tanke på dess allmänna resultat, dystert med tanke på de hekatomber av människooffer som "krossats under dess vagn" - att dessa miljarder dunkla individer, utan vilka likväl historien inte skulle ha kunnat uppnå något av sina storslagna abstrakta resultat och som märk väl aldrig har fått något utbyte av något av dessa resultat, att dessa individer inte ens får den allra minsta lilla plats i historien. De har levat, och de har offrats och krossats, för den abstrakta mänsklighetens väl. Det är allt.

Bör man klandra den historiska vetenskapen för detta? Det skulle vara löjligt och orättvist. Individerna är ogripbara för tanken, för eftertanken, till och med för det mänskliga talet som endast kan uttrycka abstraktioner; de är ogripbara i nuet lika väl som i det förflutna. Därför kommer till och med den sociala vetenskapen, framtidens vetenskap, att tvingas fortsätta att strunta i dem. Det enda vi har rätt att kräva av den är att den för oss anger, med fast och trogen hand, de allmänna orsakerna till de individuella lidandena - och bland dessa orsaker kommer den utan tvivel inte att glömma de levande individernas offer för och underordnande under de abstrakta generaliteterna - något som tyvärr fortfarande är alltför vanligt; och att den samtidigt visar oss de allmänna villkor som är nödvändiga för den verkliga frigörelsen av de levande individerna i samhället. Detta är dess uppgift, detta är också dess gränser. Om den sociala vetenskapens verksamhet överskred dessa gränser skulle den endast kunna bli vanmäktig och olycksbringande. Ty utanför dessa gränser börjar dess legaliserade representanters, dess prästers, doktrinära och maktpolitiska anspråk. Och det är hög tid att vi gör oss av med alla påvar och präster; vi vill inte ha några fler, inte ens om de kallar sig demokratiska socialister.

de placerar det mänskliga. De vill eller kan inte förstå att dessa tre termer endast är en enda, och att man förstör dem om man skiljer dem åt.

De är inga starka logiker, och man kommer att säga att de begått ett logiskt misstag. Det är detta som skiljer dem från de panteistiska och deistiska metafysikerna och som ger deras idéer prägeln av en praktisk idealism som hämtar sin inspiration mycket mindre ur det stränga utvecklandet av en tanke än ur livets erfarenheter, jag skulle nästan vilja säga ur livets känslor, såväl historiskt och kollektivt som individuellt. Detta ger deras propaganda ett sken av rikedom och livskraft, men heller inte mer än ett sken; ty själva livet blir sterilt när det förlamas av en logisk motsägelse.

Denna motsägelse går ut på detta: de vill ha Gud och de vill ha mänskligheten. De envisas med att sammanföra två termer som sedan de väl skilts åt inte på nytt kan sammanföras utan att förinta varandra. De säger i ett enda andetag:

- Gud, och människans frihet;
- Gud, och människornas värdighet, rättvisa, jämlikhet, broderskap och lycka.

Detta gör de utan att bekymra sig om den ödesdigra logik enligt vilken allt detta är dömt att inte finnas till om Gud finns till. Ty om Gud finns till så är han med nödvändighet den evige, högste och absolute Herren, och om denna Herre finns till så är människan slav; men om hon är slav så är för hennes del varken rättvisa, jämlikhet, broderskap eller lycka möjlig. Förgäves må de, tvärt emot det sunnda förnuftet och tvärt emot alla historiska erfarenheter, föreställa sig att deras Gud hyser den ömmaste kärlek för den mänskliga friheten; en herre, vad han än må göra och hur liberal han än vill visa sig, förblir likafullt en herre, och hans existens förutsätter med nödvändighet slaveri av alla dem som står under honom. Om Gud fanns till skulle det alltså för honom endast finnas ett sätt att tjäna den mänskliga friheten, nämligen att upphöra att finnas till.

Då jag älskar den mänskliga friheten och svartsjukt bevakar den, och då jag betraktar den som det absoluta villkoret för allt som vi beundrar och respekterar hos mänskligheten, vänder jag på Voltaire's ord och säger att om Gud verkligen existerade, skulle det vara nödvändigt att avskaffa honom.

Den stränga logik som dikterar dessa mina ord är alldeles för uppenbar för att jag skall behöva utveckla denna argumentation längre. Och det förefaller mig vara omöjligt att de berömda män jag nämnt vid namn, så uppburna och

med rätta så respekterade, inte själva har slagits av och lagt märke till den motsägelse de gör sig skyldiga till när de talar om Gud och om den mänskliga friheten på samma gång. För att de skall ha kunnat förbigå den måste de alltså ha ansett att denna inkonsekvens eller denna logiska mannämån var praktiskt nödvändig just för mänsklighetens bästa.

Det kan också tänkas att de, då de talar om friheten som något för dem mycket respektabelt och mycket dyrbart, med detta ord menar något helt annat än vi menar, vi andra materialister och revolutionära socialister. I själva verket talar de aldrig om friheten utan att genast tillägga ett annat ord, nämligen auktoriteten, ett ord och en sak som vi avskyr i djupet av våra hjärtan.

Vad är då denna auktoritet? Är den naturlagarnas oundvikliga makt som manifesterar sig i fenomenens sammanlänkning och ödesdigra succession såväl i den fysiska världen som i den sociala? I själva verket är ett uppror mot dessa lagar inte endast förbjudet utan rentav omöjligt. Vi kan missuppfatta dem eller vara okunniga om dem, men vi kan inte överträda dem, ty de utgör grundvalen och själva villkoren för vår tillvaro; de omger oss, genomtränger oss, reglerar alla våra rörelser, tankar och handlingar; till och med när vi tror oss överträda dem gör vi därför ingenting annat än att demonstrera deras allmakt.

Ja, vi är absolut slavar under dessa lagar. Men det finns ingenting förödmjukande i detta slaveri, eller det är rättare sagt inte ens fråga om något slaveri. Ty slaveriet förutsätter en yttre herre, en lagstiftare som befinner sig utanför det han befäller över; dessa lagar är däremot ingenting utanför oss själva; de är inneboende i oss, de utgör vår varelse, hela vår varelse, såväl kroppsligt som intellektuellt och moraliskt; vi lever, andas, handlar, tänker och önskar endast genom dem. Utanför dem är vi intet, finns vi inte till. Varifrån skulle vi då få makten och viljan att göra uppror mot dem?

Inför naturlagarna är endast en frihet möjlig för människan, nämligen att erkänna dem och ständigt allt mer tillämpa dem till förmån för den såväl kollektiva som individuella frigörelse eller humanisering som hon eftersträvar. Sedan dessa lagar väl blivit erkända utövar de en myndighet som aldrig diskuteras av massan av människor. Man måste till exempel vara en däre eller teolog eller åtminstone metafysiker, jurist eller borgerlig ekonom för att göra uppror mot den lag enligt vilken två gånger två är fyra. Man måste äga tron för att inbilla sig att man inte kommer att bränna sig på elden eller att man inte drunknar i vattnet, i varje fall så länge man inte har tillgång till något knep som i sin tur grundas på någon annan naturlag. Men dessa uppror, eller rättare sagt dessa försök till eller dessa dåraktiga inbillningar om ett omöjligt

rörelse som drev dem att ständigt på nytt offra sig för en av dessa förtärande abstraktioner som i egenskap av historiens vampyrer ständigt livnärt sig på människoblod.

Att teologerna, politikerna och juristerna finner detta vara gott och väl kan man lätt föreställa sig. Som dessa abstraktioners präster lever de endast för detta ständiga offrande av folkmassorna. Att även metafysiken ger sitt samtycke bör inte heller förvåna oss. Den har ingen annan uppgift än att legitimera och rationalisera så mycket som möjligt allt som är orättfärdigt och absurt. Men att själva den positiva vetenskapen hittills har visat prov på samma tendenser, det får vi lov att konstatera och beklaga. Det har den endast kunnat göra av två skäl: för det första därför att den står utanför folkets liv och representeras av en privilegierad kår; och för det andra därför att den hittills har framställt sig själv som det absoluta och yttersta målet för all mänsklig utveckling; medan den med hjälp av en välbetänt kritik, som den kan och som den till slut kommer att bli tvungen rikta mot sig själv, borde ha begripit att den endast är ett nödvändigt medel för att förverkliga ett högre mål, nämligen det fullkomliga förmänskligandet av den verkliga situationen för alla de verkliga individerna som föds, lever och dör på jorden.

Den positiva vetenskapens oerhörda övertag över teologin, metafysiken, politiken och den juridiska rätten består i att den i stället för de lögnaktiga och olycksbringande abstraktioner som dessa doktriner förkunnat ställer sanna abstraktioner som experimenterar med tingens allmänna natur eller själva logik, med de allmänna sammanhangen och de allmänna lagarna för deras utveckling. Detta skiljer den i grunden från alla föregående doktriner och kommer alltid att tillförsäkra den en stark ställning i det mänskliga samhället. Den utgör på sätt och vis dess kollektiva medvetande. Men i ett avseende liknar den helt och hållet alla dessa doktriner, nämligen däri att den endast kan syssla med abstraktioner och att den på grund av själva sin natur tvingas strunta i de verkliga individerna, utanför vilka inte ens de sannaste abstraktioner äger någon verklig existens. För att råda bot på denna allvarliga brist kan man betrakta den olikhet som bör uppstå mellan de tidigare doktrinernas praktiska handlande och den positiva vetenskapens. De förstnämnda har utnyttjat massornas okunnighet för att vållustigt offra dem för sina abstraktioner, som för övrigt alltid är mycket lönsamma för sina köttsliga representanter. Den sistnämnda bör, då den inser sin absoluta oförmåga att föreställa sig verkliga individer och intressera sig för deras öde, slutgiltigt och absolut avstå från att styra samhället; ty om den blandar sig i detta styre kan den inte göra annat än att ständigt

Den kan inte gripa det konkreta; den kan endast röra sig bland abstraktioner. Dess uppgift är att sysselsätta sig med tillvarons allmänna situation och villkor, med den allmänna utvecklingen för människosläktet i allmänhet eller för den ena eller andra rasen, för det ena eller andra folket, för den ena eller andra samhällsklassen eller kategorin av individer; med de allmänna orsakerna till deras blomstring eller förfall och med de allmänna medel som behövs för att få dem att göra framsteg på alla sätt. Om den vidsynt och förnuftigt utför detta arbete så har den fyllt alla sina plikter, och det skulle verkligen vara löjligt och orättvist att begära något mer av den.

Men det skulle vara lika löjligt, det skulle vara katastrofalt att åt vetenskapen anförtro en uppgift som den inte kan klara av. Eftersom själva dess natur tvingar den att strunta i Anderssons och Petterssons tillvaro och öde så får man aldrig tillåta vare sig vetenskapen eller någon som handlar i vetenskapens namn att styra Andersson och Pettersson. Den skulle nämligen vara fullt förmögen att behandla dem på nästan samma sätt som den behandlar kaninerna. Eller rättare sagt, den skulle fortsätta att strunta i dem; men dess legaliserade representanter, som är allt annat än abstrakta människor utan tvärtom mycket levande, och med mycket verkliga intressen, skulle falla offer för det fördärvliga inflytandet som privilegierna så ödesdigert utövar på människorna och skulle till slut skina dem i vetenskapens namn, på samma sätt som prästerna, politikerna av alla färger och advokaterna hittills har skinnat dem i Guds, statens och den juridiska rättens namn.

Vad jag förkunnar är alltså till en viss punkt livets revolt mot vetenskapen, eller rättare sagt mot vetenskapens styre. Inte för att förgöra vetenskapen - det skulle vara en kränkning av mänsklighetens lagar - utan för att åter sätta den på dess rätta plats, så att den aldrig mer kan lämna den. Hittills har hela den mänskliga historien inte varit något annat än ett ständigt och blodigt offerande av milliontals arma människor till en eller annan obarmhärtig abstraktion: gudar, fäderneslandet, statens makt, nationens ära, historiska rättigheter, juridiska rättigheter, politisk frihet, det allmänna bästa. Sådan har intill den dag i dag är de mänskliga samhällenas naturliga, spontana och ödesdigra rörelse varit. Det kan vi inte göra någonting åt. Det måste vi acceptera, vad beträffar det förflutna, liksom vi accepterar alla naturkatastrofer. Vi måste tro att det var den enda möjliga vägen att uppfostra människosläktet. Ty vi får inte lura oss själva: samtidigt som vi tillerkänner de styrande klassernas machiavelliska konstgrepp den största rollen, måste vi inse att inga minoriteter skulle ha varit tillräckligt mäktiga för att påtvinga massorna alla dessa fruktansvärda offer om det inte bland dessa massor själva hade funnits en svindlande och spontan

uppror, är endast ett mycket sällsynt undantag; ty i allmänhet kan man säga att massan av människor i sitt dagliga liv låter sig styras nästan oinskränkt av det sunda förnuftet, det vill säga av summan av de naturlagar som är allmänt erkända.

Den stora olyckan är att en stor del av de naturlagar som redan konstaterats vara naturlagar av vetenskapen förblir okända för folkmassorna, tack vare omsorgerna från dessa beskyddande regeringar som endast, som alla vet, är till för folkets väl. Det finns en annan olägenhet, nämligen att största delen av de naturlagar som är förenade med det mänskliga samhällets utveckling och som är precis lika nödvändiga, oföränderliga och ödesdigra som de lagar som styr den fysiska världen inte har blivit i vederbörlig ordning fastslagna och erkända av själva vetenskapen.

När de väl har blivit erkända av vetenskapen, och när vetenskapen med hjälp av ett omfattande utbildnings- och undervisningssystem för folket har spridit dem till allas kännedom, så kommer frihetsfrågan att lösas fullkomligt. Till och med de mest envisa auktoritetsanhängare måste då erkänna att det inte längre finns något behov av vare sig politisk organisation, ledning eller lagstiftning, tre saker som, vare sig de härrör från en härskares vilja eller är resultatet av omröstningar i ett parlament som tillsatts i allmänna val, och till och med om de skulle stämma överens med naturlagarnas system - något som aldrig har hänt och aldrig kan hända - alltid är lika olycksbringande och står i lika stark motsättning till massornas frihet, därför att de påtvingar dem ett system av yttre och följaktligen despotiska lagar.

Människans frihet består endast i att hon lyder naturlagarna därför att hon själv har insett att de är naturlagar och inte därför att de har tvingats på henne utifrån av en främmande vilja, vare sig gudomlig eller mänsklig, kollektiv eller individuell, av vilket slag den vara månde.

Föreställ er en akademi av lärda män, sammansatt av vetenskapens mest berömda representanter; föreställ er att denna akademi fick ta hand om lagstiftningen, om samhällets organisering, och att den, endast inspirerad av den renaste kärlek till sanningen, inte föreskriver några andra lagar än de som står i absolut överensstämmelse med vetenskapens färskaste rön. Nåväl, för min del föreställer jag mig att denna lagstiftning och denna organisering skulle bli ett missfoster, och detta av två skäl. För det första därför att den mänskliga vetenskapen med nödvändighet alltid är ofullkomlig, och då man jämför vad den har upptäckt med vad som ännu återstår att upptäcka så kan man säga att den alltså ligger i sin linda. Om man därför ville tvinga människorna att såväl kollektivt som individuellt inrätta sitt praktiska liv i sträng och uteslu-

tande överensstämmelse med vetenskapens senaste upptäckter så skulle man döma både samhället och individerna att lida Prokrustesbäddens marter, som snart skulle sluta med att de lemlästades och förkvävdes, då livet alltid förblir oändligt mycket större än vetenskapen.

Det andra skälet är detta: ett samhälle som åtlodde en lagstiftning som kom från en vetenskaplig akademi, inte därför att samhället självt hade begripit lagarnas förnuftiga karaktär, i vilket fall akademins tillvaro skulle ha varit överflödigt, utan därför att denna akademis lagstiftning påtvingades i namn av en vetenskap som man vördade utan att förstå - ett sådant samhälle skulle inte vara ett mänskligt samhälle utan ett djuriskt. Det skulle bli en andra upplaga av den arma republik i Paraguay som så länge lät sig styras av Jesuitorden. Ett sådant samhälle skulle inte undgå att inom kort sänka sig till idiotins lägsta nivå.

Men det finns också ett tredje skäl som gör en sådan regering omöjlig, nämligen att en vetenskaplig akademi som utrustats med denna så att säga absoluta suveränitet, om den så var sammansatt av de berömdaste män, ofelbart och inom kort skulle sluta med att själv korrumpas både moraliskt och intellektuellt. Så har det redan i dag, med de fåtaliga privilegier man tillerkänt dem, gått för alla akademier. Det största vetenskapliga geni visssnar oundvikligen och förslöas från det ögonblick han blir akademiledamot, officiellt och legaliserat lärd. Han mister sin spontanitet, sin revolutionära djärvhets och denna obekväma och våldsamma kraft som kännetecknar de största snillenas natur, som ständigt är kallade att riva ned de fallfärdiga världarna och lägga grunden till nya världar. Han vinner utan tvivel i fråga om hövlighet, i fråga om nyttoinriktat och praktiskt förstånd det som han förlorar i fråga om tankekraft. Han blir med ett ord korrumpad.

Det är utmärkande för alla privilegier och för alla privilegierade ställningar att de dödar människornas hjärta och själ. Den människa som privilegierats, antingen politiskt eller ekonomiskt, är en intellektuellt och moraliskt fördärvad människa. Detta är en samhällslag som inte känner något undantag och som gäller hela nationer lika väl som samhällsklasser, bolag och individer. Det är jämlikhetens lag, det högsta villkoret för friheten och mänskligheten. Den främsta målsättningen med denna bok är just att utveckla denna lag och att påvisa dess sanning i människolivets alla manifestationer.

Ett vetenskapligt sällskap som man hade anförtrott samhällsstyret skulle snart sluta med att inte alls ägna sig åt vetenskap längre utan åt någonting helt annat; nämligen med samma sak som alla etablerade makter ägnar sig åt: att

fattar den fullkomligt som princip, men inte som faktum. Den vet mycket väl att alla djurarter, inklusive människan, inte har någon verklig tillvaro annat än i ett obestämt antal individer som föds och som dör och lämnar plats åt nya, lika förgängliga individer. Den vet att i samma takt som man höjer sig från djurarterna till de högre arterna blir individualitetsprincipen tydligare. Individerna verkar fullständigare och friare. Den vet slutligen att människan, det sista och fullkomligaste djuret på denna jord, företer den individualitet som är fullständigast och mest värd att beakta på grund av hennes förmåga att fatta och konkretisera, att på något sätt i sig själv, och i både sin sociala och i sin privata tillvaro, personifiera den allmängiltiga lagen. Den vet, när den inte är fördärvad av någon vare sig teologisk, metafysisk, politisk eller juridisk doktrinarism eller ens av något strängt vetenskapligt högmod, och när den inte är dövd för livets spontana instinkter och strävanden, den vet, och detta är dess sista ord, att respekten för människan är mänsklighetens högsta lag och att historiens stora och sanna mål, det enda legitima, är humaniseringen och frigörelsen, den verkliga friheten, den verkliga välfärden, varje levande individs lycka i samhället. Ty om man inte skall återfalla i den frihetsberövande fiktionen om det allmänna bästa som representeras av staten, en fiktion som alltid är grundad på det systematiska offrandet av massorna, måste man när allt kommer omkring inse att den kollektiva friheten och välfärden bara är verklig då de representerar summan av individernas frihet och välfärd.

Vetenskapen vet allt detta, men den går inte och kan inte gå utöver detta. Då abstraktionen utgör dess sanna natur kan den visserligen föreställa sig den verkliga och levande individualitetens princip, men den kan inte ha någonting att skaffa med de verkliga och levande individerna. Den sysselsätter sig med individer i allmänhet men inte med Andersson och Pettersson, inte med den ena eller andra individen, som inte alls finns till, som inte kan finnas till för vetenskapen. Dess individer är än en gång endast abstraktioner.

Likväl är det inte dessa abstrakta individualiteter utan de verkliga, levande, förgängliga individerna som formar historien. Abstraktionerna har inga ben att gå med, de går inte förrän de blir burna av verkliga människor. För dessa verkliga varelser, som inte endast är sammansatta av idéer utan verkligen av kött och blod, har vetenskapen inget hjärta. Den betraktar dem på sin höjd som den intellektuella och sociala utvecklingens kött. Vad har den att göra med Anderssons och Petterssons speciella villkor och tillfälliga öde? Den skulle göra sig löjlig, den skulle överge och upphäva sig själv om den ville använda sig av detta annat än som ett exempel till stöd för sina eviga teorier. Och det skulle vara löjligt att begära detta av vetenskapen, ty det är nu en gång inte dess uppgift.

... de är inte bara vetenskapsmän, de är också mer eller mindre levande människor.

Det bör man dock inte lita alltför mycket på, och om man kan vara någorlunda säker på att ingen vetenskapsman i dag skulle våga behandla en människa som han behandlar en kanin⁽⁹⁾ så kan man ändå alltid frukta att den vetenskapliga yrkeskåren, om man bara lät den göra det, skulle utsätta de levande människorna för vetenskapliga experiment som utan tvivel skulle vara mindre grymma, men för den skull inte mindre katastrofala för deras mänskliga offer. Om vetenskapsmännen inte kan experimentera med de enskilda människornas kroppar så begär de inget bättre än att få experimentera med samhällskroppen, och det är detta som man absolut måste förhindra.

Som de nu är organiserade, som vetenskapens monopolinnehavare och som sådana stående utanför samhällslivet, bildar de lärde förvisso en kast för sig som har stora likheter med prästkasten. Den vetenskapliga abstraktionen är deras gud, de levande och verkliga individerna är offren, och de är deras invigda och legaliserade offerpräster.

Vetenskapen kan inte lämna abstraktionernas område. I detta avseende är den oändligt underlägsen konsten, som även den egentligen endast har att göra med allmänna typer och allmänna situationer, men som genom ett konstgrepp som är dess egenhet förstår att inkarnera dem i former som, trots att de inte är levande i det verkliga livets mening, icke desto mindre i vår inbillning skapar en känsla eller ett minne av detta liv; den individualiserar på något sätt de typer och situationer som den tänker ut, och med hjälp av dessa individualiteter utan kött och blod, och därför beständiga eller odödliga, som den har makt att skapa, erinrar den oss om de levande och verkliga individer som visar sig och försvinner inför våra ögon. Konsten är alltså på sätt och vis en återgång från abstraktionen till livet. Vetenskapen är tvärtom det ständiga offrandet av det flyktiga, förgängliga, men verkliga livet på de eviga abstraktionernas altare.

Vetenskapen förmår lika litet gripa individualiteten hos en människa som hos en kanin. Det vill säga att den är lika likgiltig för den ena som för den andra. Det är inte det att den är okunnig om individualitetens princip. Den

orsaken till denna förlust? Det har jag inte kunnat utröna. De som gav ut häftet Gud och staten har försökt fylla denna lucka; de har sammanfogat sista raden på s. 210 med första raden på s. 214 med hjälp av en text som inte är av Bakunin och som måste ha redigerats av Elisée Reclus. Jag återger inte denna uppdiktade text utan föredrar att låta läsaren själv fundera ut vad som här kan saknas i manus. J.G.

⁽⁹⁾ Det verkar som om Bakunin på de sidor som saknas har talat om vivisektionen och om de experiment som vetenskapsmännen utför på kaniner. J.G.

föreviga sig och att göra det samhälle man fått sig anförtrott allt dummare och följaktligen i allt större behov av dess regering och ledning.

Men det som är sant beträffande de vetenskapliga akademierna är lika sant beträffande de konstituerande och lagstiftande församlingarna, även om de tillsatts i allmänna val. Sådana val kan visserligen förändra deras sammansättning. Detta hindrar dock inte att det på några år bildas en kår av politiker, som är faktiskt, om än inte rättsligt, privilegierad, och som, då den uteslutande ägnar sig åt att leda ett lands offentliga angelägenheter, till slut blir ett slags aristokrati eller politisk oligarki. Se bara på Amerikas Förenta Stater och Schweiz!

Vi vill alltså inte ha någon yttre lagstiftning och inte någon myndighet. Den ena är för övrigt oskiljaktig från den andra, och båda två är ägnade att förslava samhället och att förfäa lagstiftarna själva.

Följer därav att jag förkastar all auktoritet? Denna tanke är mig fjärran. När det är fråga om stövlar hänvisar jag till skomakarens auktoritet; om det är fråga om ett hus, en kanal eller en järnväg rådfrågar jag arkitekten eller ingenjören. För ett visst speciellt kunnande vänder jag mig till den ene eller andre lärde. Men jag låter varken skomakaren, arkitekten eller den lärde tvinga på mig någonting. Jag lyssnar fritt och med all den respekt som deras intelligens, karaktär och kunskap förtjänar, men förbehåller mig samtidigt min obestridliga rätt att kritisera och kontrollera. Jag nöjer mig inte med att rådfråga en enda specialist, jag rådfrågar flera stycken, jag jämför deras åsikter och jag väljer den som förefaller mig vara rimligast. Men jag erkänner ingen ofelbar auktoritet, inte ens i mycket speciella frågor; följaktligen tror jag inte obetingat på någon, vilken respekt jag än må ha för den enes eller andres hederlighet och uppriktighet. En sådan tro skulle få ödesdigra följder för mitt förnuft, för min frihet och för själva framgången i mina företag; den skulle genast förvandla mig till en dum slav och ett verktyg för andras vilja och intressen.

Om jag böjer mig inför specialisternas auktoritet och om jag förklarar mig vara beredd att i viss mån och så länge det förefaller mig vara nödvändigt följa deras anvisningar och till och med deras ledning så beror det på att denna auktoritet inte har tvingats på mig av någon, varken av människorna eller av Gud. I annat fall skulle jag med avsky visa bort dem och be dem dra åt fanders med sina råd, med sin ledning och med sin kunskap, säker på att de skulle låta mig betala med förlusten av min frihet och värdighet de smulor av mänsklig sanning, inlindade i en myckenhet av lögn, som de skulle kunna ge mig.

Jag böjer mig inför specialisternas auktoritet därför att mitt eget förnuft tvingar mig till det. Jag är medveten om att jag endast kan fatta en mycket liten del av det mänskliga vetandet i alla dess detaljer och positiva utvecklingar.

Den största intelligens skulle inte räcka till för att kunna fatta allt. Därav följer, för vetenskapen lika väl som för industrin, nödvändigheten av att arbetet delas upp och organiseras. Jag tar och jag ger, sådant är människolivet. Var och en är en ledande auktoritet och var och en leds i sin tur. Det finns alltså ingen fast och beständig auktoritet, utan ett ständigt utbyte av auktoritet och underordnande som är ömsesidigt, övergående och framför allt frivilligt.

Just detta skäl förbjuder mig alltså att erkänna någon fast, beständig och allomfattande auktoritet eftersom det inte finns någon allomfattande människa, någon människa som skulle vara i stånd att i denna detaljrikedom, utan vilken vetenskapens tillämpning på livet är helt omöjlig, fatta alla vetenskaper, alla grenar av samhällslivet. Och om en sådan allomfattande kunskap någon skulle förverkligas i en enda människa, och om hon skulle vilja dra fördel av den för att påtvinga oss sin auktoritet, skulle det vara nödvändigt att jag bort denna människa ur samhället eftersom hennes auktoritet oundvikligen skulle bringa alla de andra i slaveri och dumhet. Jag menar inte att samhället bör misshandla sina snillen som det har gjort hittills. Men jag anser heller inte att det bör göda dem alltför mycket och framför allt inte ge dem några som helst privilegier eller exklusiva rättigheter; och detta av tre skäl: för det första därför att samhället ofta skulle råka ta en charlatan för ett snille; för det andra därför att samhället genom ett sådant privilegiesystem skulle kunna förvandla även ett äkta geni till en charlatan, demoralisera honom och fördumma honom; och slutligen för det tredje därför att samhället därigenom skulle förvärva en despot.

Jag skall sammanfatta det jag sagt: Vi erkänner alltså vetenskapens absoluta auktoritet eftersom vetenskapen inte har något annat ändamål än en andlig reproduktion, så eftertänksam och så systematisk som möjligt, av de naturlagar som är inneboende i den fysiska och i den sociala världens liv, såväl materiellt som intellektuellt och moraliskt. I själva verket är dessa båda världar - den fysiska och den sociala - en enda värld, nämligen den naturliga världen. Utanför denna auktoritet som är den enda legitima, eftersom den är förnuftig och förenlig med den mänskliga friheten, förklarar vi alla andra auktoriteter som lögnaktiga, godtyckliga, despotiska och olycksbringande.

Vi erkänner vetenskapens absoluta auktoritet men vi avvisar de vetenskapliga representanternas ofelbarhet och förmåga att omfatta allt. I vår kyrka - om jag för ett ögonblick får använda mig av detta uttryck som jag för övrigt avskyr, då kyrkan och staten är mina båda käraste hatobjekt - i vår kyrka, liksom i den protestantiska kyrkan, har vi en ledare, en osynlig Kristus, nämligen vetenskapen; och i likhet med protestanterna, till och med mer konsekvent än prote-

Då den konstaterar de flyktiga och verkliga tingens allmänna sammanhang, då den inser de allmänna lagar som är inneboende i fenomenens utveckling såväl i den fysiska som i den sociala världen, slår den så att säga fast de oföränderliga rāmärkena för mänsklighetens progressiva framskridande, då den visar människorna vilka allmänna villkor som det är nödvändigt att strängt iakttaga och som det alltid är ödesdigert att vara okunnig om eller glömma bort. Vetenskapen är med ett ord livets kompass; men den är inte livet självt. Vetenskapen är oföränderlig, opersonlig, allmän, abstrakt, känslolös liksom de lagar av vilka den endast är en ideell, övertänkt och mental återgivning, ett hjärnfoster (för att vi skall påminna oss om att själva vetenskapen endast är en materiell produkt av ett materiellt organ i människans materiella organisation, nämligen hjärnan). Livet är helt flyktigt och obeständigt, men det skälver samtidigt av verklighet och individualitet, av känslighet, av lidande och glädje, av strävanden, behov och lidelser. Det är endast livet som spontant skapar tingen och alla de verkliga varelserna. Vetenskapen skapar ingenting, den bara konstaterar och utforskar livets skapelser. Och varje gång som vetenskapsmännen lämnar sin abstrakta värld och blandar sig i den levande skapelsen i den verkliga världen så blir allt som de föreslår eller skapar fattigt, löjligt abstrakt, utan blod och liv, dödfött som den homunculus som skapades av Wagner, den odödliga doktor Fausts pedantiske lärjunge. Följaktligen har vetenskapen till enda uppgift att belysa livet, inte att styra det.

Vetenskapens och vetenskapsmännens styre, vare sig de kallar sig positivisterna och lärjungarna till Auguste Comte eller till den tyska kommunismens doktrinära skola, kan endast vara vanmäktigt, löjligt, omänskligt, grymt, förtryckande, utsugande, skadligt. Man kan säga att vetenskapsmännen som sådana, i likhet med vad jag har sagt om teologerna och metafysikerna, varken har känsla eller hjärta för de individuella och levande varelserna. Man kan inte ens klandra dem för den sakens skull, eftersom det är en naturlig följd av deras yrke. I sin egenskap av vetenskapsmän har de inte att göra med och kan de inte intressera sig för något annat än generaliteter och lagar...⁽⁸⁾

⁽⁸⁾ Det kooperativa tryckeriet i Genève hade i olika försändelser fått de 210 första sidorna av Bakunins manuskript. Dessa sidor blev fullständigt satta; av den del som inte kom med i första häftet av l'Empire knouto-germanique (s. 138 (slutet) - 210 i manus) finns det ett korrektur på 44 spalter, som bevarats bland Bakunins papper. Detta korrektur avbryts efter orden "qu'aux lois", som är de sista orden på s. 210 i manus men som inte är de sista orden på sin rad i korrekturen utan som tvärtom lämnar raden oavslutad. Detta är ett säkert bevis på att tryckeriet inte hade tillgång till s. 211 i manus och inte kunde fortsätta sättningen efter s. 210. De tre sidorna 211-213 hade inte återfunnits då Bakunins ännu outgivna manuskript lades i en låda och skickades till mig år 1877; lådan innehöll s. 138 (slutet) - 210 och sedan s. 214-340; men s. 211, 212 och 213 saknades. Vad är

något hjärta kvar vare sig för friheten eller värdigheten, eller ens för de levande, verkliga människornas lidande. Den gudomliga nitälskan, omtanken om idén uttorkar till slut den mänskliga kärlekens källor i de ömmaste själar, i de medlidsammaste hjärtan. Då de betraktar allt som finns, allt som sker i världen, från evighetens eller den abstrakta idéns synvinkel behandlar de alla flyktiga ting med förakt; men hela livet består för de verkliga människorna, för människorna av kött och blod, endast av flyktiga ting; de är själva endast varelser som försvinner och som, sedan de väl försvunnit, snart ersätts av andra som också skall försvinna, men som aldrig återvänder personligen. Det beständiga eller relativt eviga som finns hos de verkliga människorna är mänsklighetens faktum som ständigt utvecklas och förs vidare, för var gång allt rikare, från den ena generationen till den andra. Jag säger relativt evigt, ty när väl vår planet har gått under - och den kan inte undvika att gå under förr eller senare, då allt som har en början med nödvändighet också har ett slut - när väl vår planet har upplösts, utan tvivel för att ingå i någon nybildning i universums system, det enda som verkligen är evigt, vem vet vad som då kommer att ske med hela vår mänskliga utveckling? Men då likväl stunden för denna upplösning är ofantligt avlägsen från oss kan vi mycket väl betrakta mänskligheten som evig i förhållande till det mänskliga livet, som är så kort. Men detta den progressiva mänsklighetens faktum är i sig självt verkligt och levande endast i den utsträckning det manifesteras och förverkligas i bestämda tider, på bestämda platser, bland människor som verkligen lever, och inte i sin allmänna idé.

Den allmänna idén är alltid en abstraktion och just därför på sätt och vis ett förnekande av det verkliga livet. Jag har i appendixet konstaterat denna egenskap hos den mänskliga tanken, och följaktligen också hos vetenskapen, att den i verkliga fakta endast kan gripa och ge namn åt deras allmänna innebörd, deras allmänna sammanhang, deras allmänna lagar; med ett ord det som är beständigt i deras ständiga omvandlingar, men aldrig deras materiella och individuella sida, som så att säga skälver av verklighet och liv, men som samtidigt är obeständigt och ogripbart. Vetenskapen begriper tanken om verkligheten, inte själva verkligheten; tanken om livet, inte livet. Detta är dess begränsning, dess enda verkligt oöverstigliga begränsning, ty den grundas på människotankens själva natur, som är vetenskapens enda verktyg.

På denna natur grundar sig vetenskapens obestridliga rättigheter och stora uppgift, men också dess väsentliga maktlöshet och till och med dess skadliga verkningar varje gång som den genom sina officiella och legaliserade representanter tillväller sig rätten att styra livet. Vetenskapens uppgift är denna:

stanterna, vill vi varken tåla någon påve, några koncilier eller något ofelbart kardinalskollegium, varken biskopar eller ens präster. Vår Kristus skiljer sig från den protestantiske och kristne Kristus i det att den senare är en personlig varelse medan vår är opersonlig; den kristne Kristus har redan fulländats under ett evigt förflutet och framträder som en fullkomlig varelse medan fulländningen och fullkomligheten hos vår Kristus, vetenskapen, alltid tillhör framtiden; vilket är detsamma som att säga att den aldrig kommer att bli verklighet. Då vi inte erkänner någon annan absolut auktoritet är den absoluta vetenskapen ger vi alltså inte på något sätt upp vår frihet.

Med detta ord, ”den absoluta vetenskapen”, avser jag den verkligt allmängliga vetenskap som fullkomligt i hela dess utsträckning och i alla dess oändliga detaljer, skulle återge universum, systemet eller samordningen av alla naturlagar som manifesteras i världarnas oupphörliga utveckling. Det är uppenbart att denna vetenskap, det upphöjda föremålet för människoandens alla ansträngningar, aldrig kommer att förverkligas i sin absoluta helhet. Vår Kristus förblir alltså i evighet ofullbordad, vilket i avsevärd grad bör dämpa högmodet hos hans legitimerade representanter bland oss. Gentemot denne Gud sonen, i vars namn de gör anspråk på att påtvinga oss sin övermodiga och småaktiga auktoritet, litar vi på Gud fadern som är den verkliga världen, det verkliga livet, av vilket han, sonen, endast är ett alltför bristfälligt uttryck och vars direkta representanter är vi - vi, de verkliga, levande, arbetande, kämpande, älskande, strävande, njutande och lidande varelserna.

Men medan vi avvisar vetenskapsmännens absoluta, allomfattande och ofelbara auktoritet böjer vi oss frivilligt inför de vetenskapliga specialiteternas representanters respektabla, men relativa och mycket flyktiga, mycket inskränkta auktoritet. Vi begär inte bättre än att få rådfråga dem i tur och ordning, och vi är mycket tacksamma för de värdefulla informationer de kan ha vänligheten att ge oss, på villkor att de i sin tur är villiga att ta emot sådana informationer från oss i de sammanhang och vid de tillfällen då vi vet mer än de; och vi begär i allmänhet inte bättre än att få se människor som är utrustade med stor kunskap, stor erfarenhet, stor tankeförmåga och framför allt med ett stort hjärta, utöva ett naturligt och legitimt inflytande över oss, ett inflytande som vi fritt accepterar och som aldrig påtvingas oss i namn av vilken auktoritet det vara må, vare sig himmelsk eller jordisk. Vi accepterar alla naturliga auktoriteter och alla faktiska inflytanden, men inga rättsliga; ty varje rättslig auktoritet, varje rättsligt inflytande, och som sådant officiellt påtvingat, blir genast till ett förtryck och en lögn och påtvingar oss ofelbart, som jag tror att jag tillräckligt påvisat, slaveriet och absurditeten.

Vi avvisar med ett ord varje lagstiftning, varje auktoritet och varje privilegierat, legitimerat, officiellt och lagligt inflytande, även om detta har sitt ursprung i allmänna val, då vi är övertygade om att det aldrig kan bli till fördel för några andra än en dominerande och exploaterande minoritet i motsättning till den väldiga, förslavade majoritetens intressen.

Det är i detta avseende vi verkligen är anarkister.

De moderna idealisterna uppfattar ordet "auktoritet" på ett helt annat sätt. Hur fria de än är från alla existerande uppenbarade religioners traditionella vidskepelser så ger de likväl denna auktoritetsidé en gudomlig, absolut innebörd. Denna auktoritet tillhör varken en mirakulöst uppenbarad sanning eller en på strängt vetenskaplig väg bevisad sanning. De grundar den på en smula kvasifilosofisk argumentation och på en hel del vagt religiös tro, mycket av översinnlig och abstrakt poetisk känsla. Deras religion liknar ett sista försök att gudomliggöra allt det som utgör mänskligheten bland människorna.

Detta är raka motsatsen till det arbete vi utför.

Vi tror att vi, med tanke på den mänskliga friheten, den mänskliga värdigheten och den mänskliga välfärden, måste återta från himmelriket det goda som det har berövat jorden för att skänka det åt jorden; medan de, då de anstränger sig att begå en sista religiös hjältemodig stöld, tvärtom vill på nytt skänka åt himmelriket, åt denna gudomlige tjuv som i dag har demaskerats, som i sin tur har överlämnats till plundring av den fräcka gudlösheten och av fritänkarnas vetenskapliga analys, allt det som mänskligheten rymmer av det som är störst, vackrast och ädlast.

Utan tvivel ser det för deras ögon ut som om de mänskliga idéerna och tingen, för att de skall komma i åtnjutande av en större auktoritet bland människorna, måste förses med en gudomlig sanktionering. Hur framträder då denna sanktionering? Inte genom ett underverk, som inom de uppenbarade religionerna, utan genom storheten eller själva heligheten hos idéerna och tingen: det som är stort, det som är vackrast, det som är ädelt, det som är rättvist får rykte om sig att vara gudomligt. Inom denna nya religiösa kult blir varje människa som inspireras av dessa idéer, av dessa ting, en präst som invigts av Gud själv utan mellanhänder. Och beviset? Beviset är själva storheten i de idéer hon ger uttryck åt och i de ting hon utträttar; något annat bevis behövs inte. De är så heliga att de endast kan ha blivit inspirerade av Gud.

Detta är i korta ordalag deras filosofi, en filosofi av känslor, inte av riktiga tankar, ett slags metafysisk pietism. Det kan verka oskyldigt, men det är långt ifrån oskyldigt, och den mycket exakta, mycket stränga och mycket torra doktrin som döljer sig bakom dessa vaga och ogripbara poetiska former leder till

Då har vi alltså nått fram till Guds manifesterande på jorden. Men så snart Gud visar sig förintas människan. Man säger att hon inte alls förintas, eftersom hon själv är en bit av Gud. Ursäkta! Jag erkänner att en bit, en del av ett bestämt, begränsat helt, hur liten denna del än är, ändå är en kvantitet, en positiv storhet. Men en del, en bit av det oändligt stora måste i jämförelse med detta nödvändigtvis vara oändligt litet. Om man multiplicerar milliarders milliarder med milliarders milliarder så blir deras produkt oändligt liten i jämförelse med det oändligt stora, och det oändligt lilla är lika med noll. Gud är allt, alltså är människan och med henne hela den verkliga världen, universum, intet. Ur denna slutsats finns det ingen utväg.

Gud visar sig, människan förintas; och ju större gudomligheten blir, desto eländigare blir mänskligheten. Där har vi alla religioners historia; där har vi effekten av all gudomlig inspiration och lagstiftning. I historien är Guds namn den fruktansvärda stridsklubba med vilken alla gudomligt inspirerade människor, de stora "dygderika snillena", har slagit ned människornas frihet, värdighet, förnuft och lycka.

Först hade vi Guds fall. Nu har vi ett fall som intresserar oss mer, människans fall som förorsakats av Guds blotta uppträdande eller manifesterande på jorden.

Se här vilket djupt misstag våra kära och berömda idealister har hamnat i. Då de talar till oss om Gud vill de och tror de att de skall höja oss, befria oss och förädla oss, och i stället krossar de oss och förnedrar oss. Med Guds namn inbillar de sig att de kan upprätta broderskap mellan människorna, och i stället skapar de högmod och förakt, utsår de tvedräkt, hat och krig och grundlägger slaveriet. Ty med Gud följer nödvändigtvis olika grader av gudomlig inspiration; mänskligheten uppdelas i mycket inspirerade, mindre inspirerade och oinspirerade. Visserligen är alla i lika hög grad noll och intet inför Gud; men i jämförelse med varandra är somliga större än de andra; inte bara de facto, vilket inte skulle betyda något eftersom en ojämlikhet de facto går förlopad i kollektivet, då det där inte finns någonting, varken någon inbillning eller någon laglig institution där den skulle kunna klamra sig fast; nej, somliga är större än de andra i kraft av inspirationens gudomliga rätt; vilket genast blir till en fast, beständig, förstenad ojämlikhet. De mer inspirerade måste hörsammas och åtlydas av de mindre inspirerade, och de mindre inspirerade av de oinspirerade. Därmed är auktoritetsprincipen väl etablerad, och med den slaveriets båda grundläggande institutioner: kyrkan och staten.

Av alla despotier är de doktrinäras eller de religiöst inspirerades despoti den värsta. De är så måna om sin guds ära och sin idées triumf att de inte har

domligheten själv, utspridd och förlorad i den materiella världen, som söker sig själv bland människorna, och den förstörs i så hög grad av denna mångfald av mänskliga fängelser, i vilka den strötts ut, att den då söker sig själv begår en massa dumheter.

Den börjar med fetischismen, söker sig själv och dyrkar sig själv än i en sten, än i ett stycke trä, än i en halmviska. Det är till och med mycket troligt att den aldrig skulle lämna halmviskan om inte den andra gudomligheten, som inte låtit sig falla ned i materien och som bevarats i ett rent andligt tillstånd i det absoluta idealets sublimes höjder, eller i de himmelska regionerna, hade förbarmat sig över den.

Se här ett nytt mysterium, nämligen gudomligheten som klyver sig i två motsatta hälften, som båda två ändå är lika fullständiga och oändliga, och varav den ene - Gud Fadern - dröjer kvar i de rena immateriella regionerna; medan den andra - Gud Sonen - låter sig sjunka ned i materien. Vi skall snart få se hur det mellan dessa båda gudomligheter som skilts från varandra upprättas en kontinuerlig förbindelse uppifrån och ned och nedifrån och upp; och denna förbindelse, som betraktas som en enda evig och beständig handling, utgör den Helige Ande. Sådant är, i sin sanna teologiska och metafysiska betydelse, den kristna treenighetens fruktansvärda mysterium.

Men låt oss med det snaraste lämna dessa höjder och se vad som försiggår på jorden.

Då Gud Fader från sin eviga strålgångs höjder ser att denne arme Gud Sonen, tillplattad och förbryllad efter sitt fall, har sjunkit ned och gått vilse i materien så till den grad att han inte ens sedan han nått fram till det mänskliga stadiet kan återfinna sig själv, så bestämmer han sig äntligen för att hjälpa honom. Bland denna väldiga mängd av bitar som på en gång är odödliga, gudomliga och oändligt små, och i vilka Gud Sonen har spritt ut sig så mycket att han inte längre känner igen sig själv, väljer Gud Fader dem som tilltalar honom mest, och av dem gör han sina inspirerade, sina profeter, sina ”dygderika snillen”, mänsklighetens stora välgörare och lagstiftare: Zarathustra, Buddha, Mose, Kon Fu-tse, Lykurgos, Solon, Sokrates, den gudomlige Platon och framför allt Jesus Kristus, det fullständiga förverkligandet av Gud Sonen som äntligen samlats ihop och koncentrerats i en enda mänsklig person; alla apostlarna, Sankt Petrus, Sankt Paulus och framför allt Sankt Johannes; Konstantin den Store, Muhammed, sedan Karl den Store, Gregorius VII, Dante, enligt somliga även Luther, Voltaire och Rousseau, Robespierre och Danton och åtskilliga andra stora och heliga historiska personer vars alla namn det är omöjligt att räkna upp. Som ryss ber jag er dock att inte glömma bort Sankt Nikolaus.

samma katastrofala resultat som alla de uppenbarade religionerna, nämligen till det mest fullständiga förnekande av den mänskliga friheten och värdigheten.

Om man förklarar att allt är gudomligt som är stort, rättvist, ädelt och vackert hos mänskligheten så underförstår man att mänskligheten av egen kraft skulle ha varit oförmögen att åstadkomma det; vilket är detsamma som att säga att om mänskligheten överlämnas åt sig själv så är hennes egen natur eländig, orättfärdig, tarvlig och ful. Därmed har vi kommit tillbaka till den innersta naturen hos all religion, nämligen till mänsklighetens nedsvärtande för att gudomlighetens härlighet skall bli så mycket större. Och så snart man har erkänt människans naturliga underlägsenhet och hennes grundläggande oförmåga att av egen kraft, och utan all gudomlig inspiration, höja sig till de rätta och sanna idéerna, blir det nödvändigt att också erkänna de uppenbarade religionernas alla teologiska, politiska och sociala konsekvenser. Från det ögonblick då Gud, den fullkomliga och högsta varelsen, ställer sig ansikte mot ansikte med mänskligheten så framträder de gudomliga förmedlarna, de utvalda, de av Gud inspirerade, för att i hans namn upplysa, leda och styra människosläktet.

Skulle man inte kunna antaga att alla människor i lika hög grad är inspirerade av Gud? I så fall skulle det utan tvivel inte längre behövas några förmedlare. Men detta antagande är omöjligt, ty det motsägs i alltför hög grad av fakta. Man skulle i så fall bli tvungen att tillskriva den gudomliga inspirationen alla de absurditeter och misstag som förekommer och alla de fälor, skändligheter, lumpenheter och dumheter som begås i den mänskliga världen. Det finns alltså i denna värld endast ett fåtal gudomligt inspirerade människor. Dessa är historiens stora män, de dygderika snillena, som den berömda italienske medborgaren och profeten Giuseppe Mazzini säger. Då de är direkt inspirerade av Gud själv och då de stöder sig på det allmänna samtycket som det kommer till uttryck i allmänna val - Dio e Popolo - blir de kallade att styra de mänskliga samhällena.⁽⁶⁾

Då har vi alltså åter fallit i armarna på kyrkan och staten. I denna nya organisation, som i likhet med alla de forna politiska organisationerna grundas på Guds nåde, men som denna gång, åtminstone till formen, såsom en nödvändig eftergift åt den moderna andan, och som det står i inledningarna till Napoleon III:s kejserliga dekret, stöder sig på folkets (inbillade) vilja, kommer kyrkan visserligen inte längre att kalla sig kyrka utan skola. Men på dessa skolbänkar

⁽⁶⁾ För sex eller sju år sedan hörde jag i London herr Louis Blanc uttrycka nästan samma idé. - Den bästa statsformen, sade han mig, skulle vara den som alltid överlämnade skötseln av de offentliga angelägenheterna åt de dygderika snillena. (Bakunins not.)

skulle det inte bara sitta barn; där skulle finnas den evigt omyndige eleven som man visste aldrig skulle kunna avlägga sina examina, som aldrig skulle kunna höja sig till sina lärares kunskapsnivå och reda sig utan deras disciplin: folket.⁽⁷⁾ Staten skulle inte längre kallas monarki, den skulle kallas republik, men

⁽⁷⁾ En dag frågade jag Mazzini vilka åtgärder man skulle vidtaga för folkets frigörelse sedan hans triumferande enhetsrepublik väl hade etablerats. - Den första åtgärden, sade han mig, skulle bli att inrätta skolor för folket. - Och vad skulle man undervisa folket om i dessa skolor? - Människans plikter, om försakelser och uppoffringar. - Men var skulle man finna tillräckligt många lärare för att undervisa om dessa saker, som ingen vare sig kan eller har rätt att undervisa om med mindre än att han föregår med gott exempel? Är inte antalet människor som finner en överväldigande glädje i försakelser och uppoffringar ytterst begränsat? De som offrar sig för att tjäna en stor idé, och som därmed lyder en stark lidelse och tillfredsställer denna personliga lidelse förutan vilken själva livet mister allt värde i deras ögon, de ägnar vanligen inte en tanke åt att upphöja sitt handlande till en doktrin; medan de som gör en doktrin av detta handlande för det mesta brukar glömma bort att omsätta denna doktrin i handling av den enkla anledningen att doktrinen dödar livet, dödar handlingens levande spontanitet. Människor som Mazzini, hos vilka lära och handling bildar ett beundransvärt helt, är endast mycket sällsynta undantag. Även inom kristenheten har det funnits stora män, heliga män som verkligen gjort, eller i varje fall lidelsefullt ansträngt sig att göra, allt som de sagt och vars hjärtan, som flödat över av kärlek, varit fulla av förakt för denna världens njutningar och denna världens goda. Men den överväldigande majoriteten av de katolska och protestantiska prästerna som har haft och har till yrke att förkunna kyskhetens, avhållsamhetens och självförnekelens doktrin har i allmänhet vederlagt sin lära med sitt föredöme. Det är inte utan anledning, det är efter flera seklers erfarenheter som dessa ordstäv har utformats hos alla länders folk: Oanständig som en präst. Glupsk som en präst. Äregirig som en präst. Girig, egenlyttig och snål som en präst. Man har alltså konstaterat att de som förkunnat de kristliga dygderna, de som invigts av kyrkan, till sitt allra största flertal har handlat tvärt emot vad de har predikat. Just detta att det rör sig om en majoritet, just det allmängiltiga i detta faktum, bevisar att man inte får skylla detta fel på individerna utan på den omöjliga och själv motsägande samhällsställning som dessa individer har placerats i. I den kristne prästens ställning finns en dubbel motsägelse. Först och främst strider avhållsamhetens och avståendets doktrin mot människonaturens tendenser och positiva behov, tendenser och behov som i några individuella fall, alltid mycket sällsynta, visserligen kan oavbrutet förträngas, undertryckas och rentav fullkomligt förintas under en ständig påverkan av någon mäktig intellektuell och moralisk lidelse; som under vissa ögonblick av kollektiv hänförelse kan glömmas bort och försummas för någon tid av en stor mängd människor på samma gång; men som är så grundläggande inneboende i den mänskliga naturen att de förr eller senare på nytt gör sina rättigheter gällande på så vis att om de hindras från att tillfredsställas på normalt och regelmässigt sätt så söker de till slut ständigt en skadlig och monstruös tillfredsställelse. Detta är en naturlag, och följaktligen en ödesdiger och oemotståndlig lag vars förödande verkan oundvikligen drabbar alla kristna präster och synnerhet den romersk-katolska kyrkans. Den kommer inte att i mindre utsträckning drabba skolans lärare, det vill säga den moderna kyrkans präster, om man tvingar även dem att förkunna den kristna avhållsamheten och självförnekelsen. Men det finns ännu en motsägelse som är gemensam för båda slagen av präster. Denna motsägelse hänger samman med själva titeln och ställningen som herre. En herre som befaller, som förtrycker och exploaterar är en mycket logisk och fullkomligt naturlig person. Men en herre som offrar sig för dem som är honom underordnade i kraft av hans gudomliga eller mänskliga privilegier är en motsägelsefull och helt enkelt omöjlig varelse. Detta är själva beskaf-

Efter tusentals seklers fåfänga ansträngningar att återvända till sig själv finner gudomligheten, förlorad och utspridd i den materia som den ger liv och sätter i rörelse, en stödjepunkt, ett slags brännpunkt för sitt eget insamlande. Denna punkt är människan, hennes odödliga själ som på något märkligt sätt fångats i en dödlig kropp. Men varje människa betraktad som en individ är för oändligt begränsad och liten för att kunna rymma den gudomliga väldigheten; den kan endast innehålla en mycket liten del, lika odödlig men oändligt mycket mindre än helheten. Följden blir att den gudomliga varelsen, den absolut immateriella varelsen, anden, går att dela upp precis som materien. Se där ännu ett mysterium vars lösning vi måste överlämna åt tron allena.

Om Gud i sin helhet kunde rymmas i varje människa så skulle varje människa vara Gud. Vi skulle då ha en väldig mängd gudar, av vilka var och en skulle se sig begränsad av alla de andra och av vilka likväl var och en skulle vara oändlig; en motsägelse som med nödvändighet medför människornas ömsesidiga förgörande, omöjligheten av att det skulle finnas mer än en människa. Vad delarna beträffar är det en annan sak; det finns i själva verket ingen förnuftigare tanke än att en del begränsas av en annan och att den är mindre än helheten. Det är bara det att en annan motsägelse här dyker upp. Att vara begränsad, att vara större eller mindre, är materiens attribut, inte andens. Jo, dessa attribut tillhör utan tvivel den ande som materialisterna talar om, eftersom anden enligt materialisterna inte är något annat än människoorganismens helt materiella funktion; och då beror andens storhet eller litenhet helt och hållet på människoorganismens större eller mindre materiella fullkomning. Men dessa begränsningens och den relativa storlekens attribut kan inte tillskrivas den ande som idealisterna talar om, den absolut immateriella anden, den ande som finns till utanför all materia. Där kan det inte finnas vare sig något större eller något mindre, inte heller kan det finnas någon gräns mellan andarna, ty det finns endast en ande: Gud. Om man tillägger att de oändligt små och begränsade delarna som utgör de mänskliga själarna samtidigt är odödliga så driver man motsägelsen till sin spets. Men det är en fråga om tro. Låt oss gå vidare!

Nu har alltså gudomligheten slitits sönder och inhysts i oändligt små bitar i en väldig mängd varelser av båda könen, av alla åldrar, av alla raser och alla hudfärger. Detta är för gudomligheten en synnerligen obehaglig och olycklig situation; ty de gudomliga bitarna har i början av sin mänskliga tillvaro så svårt att känna igen varandra att de börjar förtära varandra. Mitt i detta barbariska och brutala och helt djuriska tillstånd bevarar likväl de gudomliga bitarna liksom ett vagt minne av sin ursprungliga gudomlighet, och de dras oemotståndligt mot helheten; de söker varandra, de söker helheten. Det är gu-

alisterna tagna på bar gärning med den praktiska materialismen; medan man å andra sidan ser materialisterna eftersträva och förverkliga de mest ideella strävanden och tankar.

Jag har sagt att historien i idealisternas system inte kan vara något annat än ett ständigt fallande. De börjar med ett fruktansvärt fall, och från detta fall reser de sig aldrig mer. De börjar med den gudomliga saltomortalen från den rena och absoluta idéns upphöjda regioner ned i materien. Och lägg än en gång märke till vilken materia: inte denna evigt aktiva och rörliga materia, full av egenskaper och krafter, av liv och intelligens, sådan som den visar sig för oss i den verkliga världen; utan den abstrakta materien, utarmad och hänvisad till ett absolut elände genom den regelrätta plundringen av dessa tankens preussare, nämligen teologerna och metafysikerna, som har berövat den allt för att ge allt åt sin kejsare, åt sin gud; denna materia som, berövad alla egenskaper, all egen handlingsförmåga och all egen rörelse, i motsättning till den gudomliga idéen endast representerar den absoluta dumheten, ogenomträngligheten, trögheten och orörligheten.

Detta fall är så fruktansvärt att gudomligheten, den gudomliga personen eller idéen, slås omkull, förlorar medvetandet om sig själv och aldrig återfår det. Och i denna förtvivlade situation är den fortfarande tvungen att göra under! Ty från det ögonblick materien blir orörlig är varje rörelse som sker i världen, till och med den mest materiella, ett under som endast kan vara resultatet av ett gudomligt ingripande, av Guds handlande med materien. Då vilar denna arma gudomlighet, förnedrad och nästan förintad av sitt fall, några hundratusen år i detta avsvimmade tillstånd. Sedan vaknar den långsamt och försöker ständigt förgäves återfå något oklart minne av sig själv; och varje rörelse som den gör i detta syfte i materien blir till en skapelse, ett nytt formande, ett nytt under. På så sätt passerar den det materiellas och det djuriskas alla stadier: först en gas, ett kemiskt grundämne eller en kemisk förening, ett mineral, sedan breder den ut sig över jorden som växt- och djurorganismer, därefter koncentrerar den sig i människan. Här verkar det som om den måste återfinna sig själv, ty den tänder i varje människa en änglagnista, ett litet stycke av sin egen gudomliga varelse, av den odödliga själen.

Hur har den kunnat hysa något absolut immateriellt i något absolut materiellt; hur kan kroppen rymma, stänga in, begränsa och förlama den rena anden? Se där ännu en fråga som endast tron, denna lidelsefulla och dumma bekräftelse av det absurda, kan besvara. Det är det allra största undret. Här kan vi inte göra annat än konstatera detta unders verkningar och praktiska konsekvenser.

fenheten hos hyckleriet, som personifieras så väl av påven som samtidigt som han kallar sig den ringaste av Guds tjänare - och följaktligen i enlighet med Kristi föredöme till och med en gång om året tvättar fötterna på tolv romerska tiggare - också förklarar sig i egenskap av Guds ställföreträdare vara världens absoluta och ofelbare herre. Behöver jag påminna om att prästerna i alla kyrkor långt ifrån har offrat sig för de fårahjortar som blivit dem underställda, utan tvärtom ständigt har offrat och sugit ut dem och hållit dem kvar på skockens nivå, delvis för att tillfredsställa sina egna personliga lidelser och delvis för att tjäna kyrkans allmakt? Samma villkor, samma orsaker ger alltid upphov till samma verkningar. Det skulle alltså bli likadant för den moderna skolans lärare, gudomligt inspirerade och legitimerade av staten. De skulle oundvikligen, en del utan att veta om det, andra med full kännedom om hur det förhöll sig, komma att undervisa om folkets offer till förmån för statens makt och till förmån för de privilegierade klassernas profit. Måste man då ur samhället avlägsna all undervisning och avskaffa alla skolor? Nej, inte alls, man måste av alla krafter sprida kunskap bland massorna och förvandla alla kyrkor, alla dessa tempel som har invigts till Guds ära och människornas förslavande, till lika många skolor för den mänskliga frigörelsen. Men låt oss redan från början göra klart för oss att de skolor som förtjänar detta namn, i ett normalt samhälle grundat på jämlikhet och respekt för mänsklig frihet endast finns till för barnens skull och inte för de vuxnas; och för att dessa skolor skall tjäna frigörelsen och inte förslavandet måste man först och främst ur dem avlägsna denna inbillning om Gud, den evige och absolute förslavaren; och man måste grunda barnens hela utbildning och undervisning på den vetenskapliga utvecklingen av förnuftet, inte av tron; på utvecklingen av den personliga värdigheten och oavhängigheten, inte av fromheten och lydnaden; på dyrkan av sanningen och av rättvisan till varje pris, och framför allt på den respekt för mänskligheten som helt och hållet bör ersätta gudsydian. Auktoritetsprincipen utgör inom barnundervisningen den naturliga utgångspunkten; den är legitim och nödvändig när den tillämpas på minderåriga barn, innan deras intelligens ännu har utvecklats; men liksom utvecklingen av allt och följaktligen även av undervisningen, förutsätter det successiva förnekandet av utgångspunkten bör denna princip efter hand förmänskligas i samma takt som undervisningen och utbildningen av barnen framskrider och lämna plats för deras växande frihet. All förnuftig utbildning är i grund och botten ingenting annat än detta progressiva offerande av auktoriteten till förmån för friheten, då det slutliga målet för utbildningen endast bör vara att skapa människor som är fria och fyllda av respekt för och kärlek till andras frihet. Sålunda bör den första skoldagen, om skolorna tar emot barnen vid späda ålder då de nätt och jämnt börjat stamma fram några ord, vara den dag då auktoriteten är som starkast och då friheten saknas nästan helt; men den sista skoldagen bör vara den dag då friheten är som störst och då alla spår av den djuriska eller gudomliga auktoritetsprincipen fullkomligt avskaffats. Då auktoritetsprincipen tillämpas på människor som överskridit eller uppnått myndig ålder blir den något ohyggligt, ett uppenbart förnekande av mänskligheten, en källa till slaveri och till intellektuellt och moraliskt fördärv. Tyvärr har de faderliga regeringarna låtit folkmassorna leva i en så djup och förnedrande okunnighet att det skulle bli nödvändigt att grunda skolor inte endast för folkets barn utan för folket självt. Men från dessa skolor måste man absolut avlägsna de minsta tillämpningar eller yttningar av auktoritetsprincipen. De kommer inte längre att vara skolor utan folkliga akademier i vilka det inte längre kan vara fråga om vare sig elever eller lärare, dit folket kommer för att fritt skaffa sig, om det så finner nödvändigt, en fri undervisning, och där folket med sin rika erfarenhet i sin tur kan lära ut en hel del till lärarna, som ger folket den kunskap det inte har. Det skulle alltså bli fråga om en ömsesidig undervisning, en handling av intellektuellt broderskap mellan den bildade ungdomen och folket. Den sanna skolan för folket och för alla vuxna människor är livet självt. Den enda stora och allsmäktiga auktoritet som på samma gång är naturlig och förnuftig, det enda som vi kan respektera, är den kollektiva och offentliga tankens auktoritet i ett samhälle

den skulle icke desto mindre förbli stat, det vill säga ett förmynderskap som officiellt och regelrätt etablerats av en minoritet av kompetenta människor, dygderika snillen eller talanger, för att övervaka och styra uppförandet hos detta stora, oförbätterliga och fruktansvärda barn: folket. Skolans lärare och statens funktionärer kallar sig republikaner; men de förblir icke desto mindre beskyddare, herdar, och folket förblir vad det hittills i all evighet har varit: en fårahjord. Akta er alltså för dem som klipper fåren; ty där det finns en fårahjord kommer det med nödvändighet också att finnas de som klipper och äter får.

Folket förblir i detta system den evige eleven och lärjungen. Trots sin helt inbillade suveränitet fortsätter det att tjäna som verktyg för tankar, för viljor och följaktligen också för intressen som inte är dess egna. Mellan denna situa-

tion som grundas på jämlikheten och solidariteten lika väl som på friheten och den mänskliga och ömsesidiga respekten för alla dess medlemmar. Ja, där har vi en auktoritet som alls inte är gudomlig, som är helt och hållet mänsklig, men inför vilken vi böjer oss av fullaste hjärta då vi är säkra på att den långt ifrån kommer att förslava människorna, utan tvärtom frigöra dem. Den kommer att bli tusen gånger mäktigare, var förvissade om det, än alla era gudomliga, teologiska, metafysiska, politiska och juridiska auktoriteter som instiftats av kyrkan och staten, mäktigare än era brottsbalkar, fängvaktare och skarprättare. Den kollektiva känslan eller det offentliga tänkandets makt är redan i dag mycket betydande. De människor som är mest kompetenta att begå brott vågar sällan utmana den, trotsa den öppet. De kommer att försöka lura den, men de aktar sig nog för att angripa den såvida de inte känner sig ha stöd av åtminstone en eller annan minoritet. Ingen människa, hur mäktig hon än tror sig vara, kommer någonsin att orka uthärda samhällets enhälliga förakt. Ingen kan leva utan att känna stöd av samtycket och uppskattningen från åtminstone någon del av detta samhälle. En människa måste drivas av en oerhörd och mycket allvarlig övertygelse för att få mod att yttra sig och gå emot alla, och en egoistisk, fördärvad och feg människa kommer aldrig att ha detta mod. Ingenting bevisar bättre den naturliga och oundgängliga solidariteten, denna sällskaplighetens lag som binder samman alla människor, än detta faktum som var och en av oss kan konstatera varje dag, både hos sig själv och hos var och en som vi känner. Men om denna sociala makt finns till, varför har den då hitintills inte förmått höja människornas moral och göra dem mänskligare? Svaret på denna fråga är mycket enkelt: därför att den intill den dag som i dag är inte har kunnat bli mänskligare själv; och den har inte kunnat bli mänskligare själv därför att det sociala liv vars trogna uttryck den alltid är som vi vet grundas på gudsdyrkan, inte på den mänskliga respekten; på auktoriteten, inte på friheten; på privilegierna, inte på jämlikheten; på utsugningen, inte på människornas broderskap; på orättvisan och lögnen, inte på rättvisan och sanningen. Följaktligen har dess verkliga resultat, som ständigt står i motsättning till de humanitära teorier den bekänner sig till, alltid utövat ett olycksbringande och fördärligt inflytande, inte ett moraliskt. Den undertrycker inte lasterna och brotten, den skapar dem. Dess auktoritet är följaktligen gudomlig och människofientlig; dess inflytande är skadligt och olycksbringande. Vill ni göra dem hälsosamma och mänskliga? Genomför då den sociala revolutionen. Gör så att alla behov blir sant solidariska, så att vars och ens materiella och sociala intressen kommer att stämma överens med vars och ens mänskliga plikter. Och för detta ändamål finns det endast ett medel: förinta ojämlikhetens alla institutioner; grundlägg allas ekonomiska och sociala jämlikhet, och på denna grund kommer allas frihet, moral och solidariska mänsklighet att resa sig. Jag återvänder än en gång till denna fråga, den viktigaste frågan för socialismen. (Bakunins not.)

mer det sig att våra berömda samtida idealister, som förvisso inte saknar vare sig tanke, hjärta eller god vilja, och som har vigat hela sin tillvaro åt att tjäna mänskligheten; hur kommer det sig att de envisas med att dröja kvar bland representanterna för en doktrin som för framtiden är fördömd och vanärad?

De måste drivas av ett mycket tvingande skäl. Det kan varken vara logiken eller vetenskapen, eftersom logiken och vetenskapen har uttalat sin dom över den idealistiska doktrinen. Det kan inte heller vara personliga intressen, ty dessa män är oändligt upphöjda över allt som man kan kalla personligt intresse. Det måste alltså vara fråga om ett tvingande moralskäl. Vilket? Det kan endast vara fråga om ett enda: dessa frejdade män tror utan tvivel att de idealistiska teorierna eller trossatserna är i väsentlig grad nödvändiga för människans värdighet och moraliska storhet och att de materialistiska teorierna tvärtom sänker henne till djurens nivå.

Och om det nu förhöll sig precis tvärtom?

All utveckling, har jag sagt, förutsätter förnekandet av utgångspunkten. Då utgångspunkten enligt den materialistiska skolan är materiell måste förnekandet med nödvändighet bli idealistiskt. Genom att utgå från hela den verkliga världen, eller vad man med en abstrakt term kallar materien, når man logiskt sett fram till den verkliga idealiseringen, det vill säga till samhällets hela och fullständiga humanisering och frigörelse. Och tvärtom, och av samma orsak: då den idealistiska skolans utgångspunkt är ideell måste denna skola med nödvändighet nå fram till samhällets materialisering, till organiserandet av en brutal despoti och en orättfärdig och skändlig utsugning i kyrkans och statens form. Människans historiska utveckling är enligt den materialistiska skolan en progressiv uppgång; i det idealistiska systemet kan det inte vara något annat än ett ständigt fallande.

Vilken mänsklig fråga man än vill betrakta så finner man alltid just denna väsentliga motsättning mellan de båda skolorna. Sålunda lämnar materialismen, som jag redan har anmärkt, djurriket för att grunda människoriket; idealismen lämnar det gudomliga riket för att grunda slaveriet och döma massorna till en djuriskhet från vilken det inte finns någon väg ut. Materialismen förnekar den fria viljan och slutar med att grundlägga friheten; idealismen förkunnar i den mänskliga värdighetens namn den fria viljan, och på ruinerna av all frihet grundlägger den auktoriteten. Materialismen förkastar auktoritetsprincipen därför att den av goda skäl betraktar den som en självfallen följd av det djuriska, och anser att mänsklighetens triumf, som enligt denna skola är historiens mål och viktigaste ändamål, tvärtom endast kan förverkligas med frihetens hjälp. I vilken fråga det vara må finner man med ett ord ständigt ide-

legitimerats av kyrkan; och att över huvud taget den gode gudens och alla gudomliga ideals verksamhet på jorden till slut helt och hållet har lett till grundläggandet av ett litet antals blomstrande materialism på massornas fanatiska och ständigt uthungrade idealism.

Det vi ser i dag är ännu ett bevis på detta. Om man undantar de vilseledda ädelmodiga och storsinta män som jag tidigare nämnt, vilka är då i dag idealismens lidelsefullaste försvarare? Först och främst har vi alla de kungliga och kejsrerliga hoven. I Frankrike har vi Napoleon III och hans gemål fru Eugénie; vi har alla deras f.d. ministrar, hovmän och exmarskalkar, från Rouher och Bazaine till Fleury och Piétri; vi har denna kejsrerliga världs män och kvinnor, som har idealiserat och räddat Frankrike så väl. Vi har dess journalister och lärde män: en Cassagnac, en Girardin, en Duvernois, en Veuillot, en Leverrier, en Dumas. Slutligen har vi jesuiternas och jesuitinnornas svarta falang, oavsett hur de klär sig; vi har Frankrikes hela adel och de förnämsta och mellanskiktet av borgerskapet. Vi har de liberala doktrinärerna och liberalerna utan doktriner: en Guizot, en Thiers, en Jules Favre, en Pelletan och en Jules Simon, alla lidelsefulla försvarare av den borgerliga utsugningen. I Preussen, i Tyskland, har vi Wilhelm I, för tillfället den gode gudens sanne förklarare på jorden; vi har alla hans generaler, alla hans pommerska och andra officerare, hela hans armé som, styrkt av sin religiösa tro, just har erövrat Frankrike på det ideella sätt man känner till. I Ryssland har vi tsaren och hela hans hov; vi har en Muravjef och en Berg, alla dem som mördat och å det frommaste omvänt Polen. Överallt håller sig med ett ord idealismen, vare sig den är religiös eller filosofisk, och då det ena av dessa begrepp inte är något annat än en mer eller mindre fri översättning av det andra, i dag tätt intill det materiella, blodiga och brutala våldets fana, håller sig till den skamlöst materiella utsugningen; medan tvärtom den teoretiska materialismens fana, den ekonomiska jämlikhetens och den sociala rättvisans röda fana, höjs av den praktiska idealismen hos de förtryckta och utsvultna massorna, som strävar efter att förverkliga den största friheten och de mänskliga rättigheterna för var och en i alla människors broderskap på jorden.

Vilka är de sanna idealisterna, inte abstrakt utan levande, inte himmelskt utan jordiskt, och vilka är materialisterna?

Det är uppenbart att den teoretiska eller gudomliga idealismen i väsentlig utsträckning bygger på att man offrar logiken och det mänskliga förnuftet, att man avsäger sig kunskapen. Å andra sidan ser man att man då man försvarar de idealistiska doktrinerna tvingas in i samma läger som de som förtrycker och suger ut folkmassorna. Där har vi två skäl som man kan tycka borde räcka för att från idealismen avlägsna all storsinhet, allt ädelmod. Hur kom-

tion och det som vi kallar frihet, den enda sanna friheten, ligger det en avgrund. Denna situation blir det gamla förtrycket och det gamla slaveriet i ny form; och där det finns slaveri där finns det också elände, djuriskhet, samhällets verkliga materialisering, både för de privilegierade klasserna och för massorna.

Då idealisterna gudomliggör de mänskliga tingen förbereder de ständigt en brutal materialisms triumf. Och detta av ett mycket enkelt skäl: det gudomliga avdunstar och stiger upp till sitt hemland, himmelriket, och endast det brutala förblir verkligen på jorden.

Ja, idealismen i teorin har som en nödvändig konsekvens den brutalaste materialism i praktiken; utan tvivel inte för dem som förkunnar den i god tro - det vanliga resultatet för deras del är att de ser alla sina ansträngningar bli ofruktbara - utan för dem som tvingar sig att förverkliga sina föreskrifter i livet, för samhället i dess helhet, i den mån det låter sig domineras av de idealistiska doktrinerna.

Det saknas inte historiska bevis för detta allmänna faktum, som kan tyckas märkligt vid första anblicken men som får en naturlig förklaring när man tänker igenom det.

Jämför den antika världens båda sista civilisationer, den grekiska och den romerska. Vilken av dessa civilisationer är mest materialistisk, mest naturlig vid sin utgångspunkt och mest mänskligt idealisk i fråga om sina resultat? Den grekiska. Vilken civilisation är å andra sidan mest abstrakt idealisk vid sin utgångspunkt, då den offrar människans materiella frihet till förmån för medborgarens idealiska frihet, som representeras av den juridiska rättens abstraktion, och det mänskliga samhällets naturliga utveckling till förmån för statens abstraktion, och vilken civilisation är mest brutal i fråga om sina följder? Utan tvivel den romerska. Visserligen var den grekiska civilisationen, i likhet med alla de antika civilisationerna inklusive den romerska, uteslutande nationell och grundades på slaveriet. Men trots dessa båda oerhörda historiska brister var den icke desto mindre den första som förstod och förverkligade mänsklighetens idé; den förädlade och idealiserade i sanning människornas liv; den förvandlade de mänskliga fårahjordarna till fria sammanslutningar av fria människor, den skapade genom friheten vetenskaperna, konsterna, en odödlig poesi och en odödlig filosofi och de första begreppen om respekt för människan. Med hjälp av den politiska och sociala friheten skapade den den fria tanken. Och vid medeltidens slut, under renässanstiden, räckte det att några utvandrade greker tog med sig några av sina odödliga böcker till Italien för att livet, friheten, tanken och mänskligheten som legat begravda i katolicismens mörka fängelse skulle väckas till nytt liv. Den mänskliga frigörelsen, det är

namnet på den grekiska civilisationen. Och vad är den romerska civilisationens namn? Det är erövringen, med alla dess brutala konsekvenser. Och dess sista ord? Cesarernas allmakt. Det är nationernas och människornas förnedring och slaveri.

Och vad är det än i dag som dödar, vad är det som i Europas alla länder brutalt och absolut krossar friheten och mänskligheten? Det är den cesariska eller romerska principens triumf.

Jämför nu två moderna civilisationer: den italienska och den tyska. Den förra representerar utan tvivel till sin allmänna karaktär materialismen; den senare representerar tvärtom den mest abstrakta, renaste och mest upphöjda idealism man kan tänka sig. Låt oss se vilka de praktiska resultaten blir av den ena och den andra!

Italien har redan gjort den mänskliga frigörelsens sak oerhörda tjänster. Detta land var det första som återuppväckte och i stor skala tillämpade frihetens princip i Europa och som åter gav åt mänskligheten dess adelstitlar: industrin, handeln, poesin, de sköna konsterna, de positiva vetenskaperna och den fria tanken. Sedan landet i tre seklers tid har krossats av den kejsrerliga och påvliga despotin, och sedan det släpats i smutsen av sitt styrande borgerskap, kan det visserligen i dag se ut att ha sjunkit i förhållande till vad det har varit. Och likväl, vilken skillnad om man jämför det med Tyskland! I Italien kan man, trots denna dekadens som vi får hoppas är av övergående art, leva och andas mänskligt och fritt, omgivet av ett folk som tycks ha fötts för friheten. Till och med det borgerliga Italien kan med stolthet visa på sådana män som Mazzini och Garibaldi. I Tyskland andas man atmosfären av ett ofantligt politiskt och socialt slaveri, som av ett stort folk filosofiskt förklaras och accepteras med en eftertänksam resignation och god vilja. Landets hjältar - jag talar nu endast om det nutida Tyskland, inte om framtidens; om det adliga, byråkratiska, politiska och borgerliga Tyskland, inte om det proletära Tyskland - dessa hjältar är raka motsatsen till Mazzini och Garibaldi; de är i dag Wilhelm I, den protestantiske gudens vildsinte och naive representant, de är herrar Bismarck och Moltke, generalerna Manteuffel och Werder. I alla internationella sammanhang har Tyskland, så länge detta land funnits till, långsamt och systematiskt invaderat och erövrat, ständigt berett att utsträcka sitt eget frivilliga förslavande till grannfolken; och sedan Tyskland blivit enat har landet blivit till ett hot och en fara för hela Europas frihet. Tysklands namn är i dag den brutala och triumferande serviliteten.

För att visa hur den teoretiska idealismen ofördröjligen och ödesdigert förvandlas till en praktisk materialism räcker det att som exempel nämna alla de

kristna kyrkorna, och naturligtvis framför allt den apostoliska och romerska kyrkan. Finns det något mer upphöjt idealistiskt, något mer oegennyttigt, mer fritt från denna världens intressen, än den Kristi lära som förkunnas av denna kyrka - och finns det något mer brutalt materialistiskt än samma kyrkas ständiga praktik från och med sjuhundratalet, då den började bli en maktfaktor? Vad har varit och vad är fortfarande det främsta föremålet för alla dess tvister med Europas suveräner? Först det timliga goda, kyrkans inkomster, och sedan den timliga makten, kyrkans politiska privilegier. Man måste göra kyrkan den rättvisan att den först av alla i den moderna historien har upptäckt denna obestriddliga, ehuru föga kristliga, sanning att rikedom och makt, den ekonomiska utsugningen och det politiska förtrycket av massorna, är de båda villkor som inte går att skilja från det gudomliga idealets herravälde på jorden; rikedomens befäster och förstörar makten, makten upptäcker och skapar ständigt nya källor till rikedom, och båda två tillförsäkrar bättre än apostlarnas martyrdöd och tro, och bättre än den gudomliga nåden, den kristna propagandas framgång. Det är en historisk sanning att de protestantiska kyrkorna inte längre tar avstånd från detta förhållande. Jag talar naturligtvis om Englands, Amerikas och Schweiz' oavhängiga kyrkor, inte om Tysklands förslavade kyrkor. Dessa har inget eget initiativ; de gör vad deras herrar, deras timliga överhet, som samtidigt är deras andliga ledare, befäller dem att göra. Man vet att den protestantiska propagandan, i synnerhet Englands och Amerikas, har en mycket intim anknytning till propagandan för dessa båda stora nationers materiella och kommersiella intressen; och man vet även att denna sistnämnda propaganda inte alls har till ändamål att berika de länder där den tränger in i sällskap med Guds ord och få dem att blomstra materiellt, utan tvärtom att suga ut dessa länder och därigenom i allt högre grad berika vissa klasser och få dem att blomstra materiellt, klasser som på samma gång är mycket exploaterade och mycket fromma i sitt eget land.

Det är med ett ord ingen svårighet att med historieboken i handen bevisa att kyrkan, och alla kyrkor, kristna och icke-kristna, vid sidan av sin andliga propaganda, och förmodligen för att påskynda och befästa dennas framgång, aldrig har försummat att organisera sig i stora bolag för att ekonomiskt suga ut massorna och massornas arbetskraft under någon gudomlighets beskydd och med dennas direkta och speciella välsignelse; att alla stater, som man vet ursprungligen med alla sina politiska och juridiska institutioner och med sina dominerande och privilegierade klasser endast har varit dessa olika kyrkors timliga filialer, likaså som huvudsakligt ändamål endast har haft samma utsugning till förmån för några världsliga minoriteter, en utsugning som indirekt